

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Pavel Šťásek

**Implementace Daytonské smlouvy pod dohledem
EUFOR Althea v letech 2004-2010: cesta Bosny a
Hercegoviny k demokracii?**

Bakalářská práce

Praha 2011

Autor práce: **Pavel Šťásek**

Vedoucí práce: **PhDr. Miroslav Tejchman DrSc.**

Rok obhajoby: 2012

Bibliografický záznam

Štřásek, P., „Implementace Daytonské smlouvy pod dohledem EUFOR Althea v letech 2004-2010: cesta Bosny a Hercegoviny k demokracii?“ (bakalářská práce, Univerzita Karlova v Praze, 2010).

Abstrakt

Práce zkoumá úspěšnost mise Evropské unie Althea a Vysokého představitele v demokratizačním a stabilizačním procesu v Bosně a Hercegovině (BiH). Zkoumá nejdůležitější části Daytonské mírové smlouvy (DPA) – v první ze dvou kapitol Ústavu BiH, ve druhé ostatní faktory a roli EU. DPA rozdělila BiH do dvou entit a centrální vládě dala jen malé pravomoci. Jsou analyzovány problematické body Ústavy BiH – co způsobují v praxi – a zkoumány návrhy dodatků a změn ústavy. Z kapitoly plyne, proč je BiH nestabilní země, a jaké změny ústavy musí přijmout, aby se stabilizovala. Tyto změny vyžaduje EU jako podmínky integrace a snaží se je prosadit. Druhá kapitola pojednává o demokratizačním procesu a budování občanské společnosti. Zkoumá reformu ozbrojených složek, ekonomickou situaci, spolupráci s Mezinárodním trestním tribunálem pro bývalou Jugoslávii, občanskou společnost a demokratické svobody. Hodnotí vliv těchto faktorů na stabilizaci státu a zajištění dlouhodobého míru. Velký důraz je kladen na roli EU v napomáhání tomuto procesu – zda je úspěšná, neúspěšná a co by mohla dělat jinak. Závěr shrnuje zjištěná fakta z obou kapitol a vyvozuje z nich důvody, proč BiH stále není standardní demokratickou zemí a proč v ní i nadále musí působit mírová mise EU Úřad vysokého představitele pro BiH.

Abstract

This bachelor thesis examines successfulness of the EU's mission EUFOR Althea and the Office of the High Representative in the process of democratization and stabilization of Bosnia-Herzegovina (BiH). It elaborates the most important parts of the Dayton Peace Agreement (DPA) – the Constitution of BiH in the first chapter and other elements as well as the role of the EU in the second one. DPA has divided BiH into two national Entities and gave only limited power to a central government. Either

problematic articles of the Constitution of BiH and suggested amendments are analyzed. This chapter reveals some sources of country's instability and describes amendments needed in order stabilization. These amendments are required as the preconditions of the potential Bosnian integration into the EU. The second chapter analyzes the democratization process and the rebuilding of civil society. Patterns of the police and armed forces, economic situation, cooperation with the International Criminal Court for the former Yugoslavia, civil society and democratic freedoms are all investigated. It evaluates the impact of all these factors on the long-term stabilization and peace maintenance. The role of the EU in facilitating of this process is stressed – whether it is successful or not and what could be done better. The conclusion summarize all discovered matters and concludes the reasons, why BiH has not yet become a fully democratic state a why the EU mission and OHR still cannot be withdrawn.

Klíčová slova

Bosna a Hercegovina, Daytonská smlouva, Ústava Bosny a Hercegoviny, EUFOR Althea, multietnická společnost, obnova míru, formování státu, demokratizace.

Keywords

Bosnia-Herzegovina, Dayton Peace Agreement, Constitution of Bosnia-Herzegovina, EUFOR Althea, multiethnic society, peacebuilding, statebuilding, democratization.

Rozsah práce: 72 350 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne

Pavel Štásek

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu práce panu Miroslavu Tejchmanovi za vedení a věcné připomínky, vedoucímu bakalářského semináře panu Marku Pečenkovi za cenné rady, jak psát bakalářskou práci.

PROJEKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno: Pavel Štásek
E-mail: stasekp@lit.cz
Semestr: 6.
Akademický rok: 2010/2011
Název práce: Implementace Daytonské smlouvy pod dohledem EUFOR Althea v letech 2004-2010: cesta Bosny a Hercegoviny k demokracii?
Předpokládaný termín dokončení (semestr, školní rok): 8., 2011/2012
Vedoucí bakalářského semináře: PhDr. Marek Pečenka
Vedoucí práce (není povinné): PhDr. Miroslav Tejchman DrSc.
Zdůvodnění výběru tématu práce (5 řádek): V Bosně samotné se střetávají na malém prostoru různé etnické a náboženské skupiny, což je v dnešní době horké téma. Země může být i zajímavým příkladem, zda a jak úspěšně mohou zahraniční mocnosti a organizace vyřešit dlouhotrvající a velmi složitý problém ve třetí zemi a je-li model Daytonu úspěšný. Zaměření se na misi EU, která byla v tak velkém rozsahu její první, ukáže na její priority a limity v oblasti poválečné obnovy států.
Předpokládaný cíl (5 řádek): Práce bude vycházet z premisy, že demokratizační proces v BiH nebyl dosud příliš úspěšný, bude tak mj. zjišťovat důvody neúspěchu. Zaprvé, zda Evropská mise ve vymezeném období splnila vytyčené cíle a dopomohla místní vládě ke splnění závazků. Zadruhé, a to je stěžejní, proč je politická a společenská situace taková, že Bosnu a Hercegovinu nelze považovat za funkční demokratický stát, který je schopen nabídnout svým obyvatelům důstojné místo pro život. Cílem bude i posoudit, do jaké míry za tuto situaci mohou ustanovení Daytonské smlouvy, neochota politiků, či snad špatná práce mezinárodních dohlížitelů.
Základní charakteristika tématu (10 řádek): Koncem roku 2004 převzala patronaci nad implementací DPA a procesem obnovy BiH mise EUFOR Althea – mírová mise vedená plně Evropskou Unií, nikoli NATO. Přestože se v BiH podařilo zabránit vypuknutí nové války, etnické napětí je stále vysoké. Je nutné revidovat některá ustanovení DPA, zejména Ústavu. Společnost je stále ostře rozdělená podle etnického klíče a volební výsledky do značné míry kopírují etnické složení obyvatelstva, lidé tedy dávají většinou hlas nacionalistické straně svého etnika. Politická scéna je paralyzovaná a dlouhodobě se na změnách nemůže dohodnout, a to ani za asistence EU a Vysokého představitele pro BiH (OHR). To vše způsobuje znechucení lidí a jejich ztrátu zájmu o politiku, přitom občanská iniciativa je pro demokracii klíčová. Strategie EU bývá v tomto směru často kritizována jako neúčinná.
Předpokládaná struktura práce (10 řádek): Hlavní částí bude analýza implementace nejdůležitějších ustanovení Daytonské smlouvy, tedy jak byla v praxi úspěšná. Zcela stěžejním bodem (a zároveň jednou z hlavních kapitol mé práce) z Daytonské smlouvy je část, týkající se Ústavu Bosny a Hercegoviny. Tento dokument je zcela zásadní v dalším směřování státu a při politických jednáních se na něj všechny strany odvolávají. Obsahuje ustanovení, které utváří současnou podobu BiH, nicméně je potřeba ji

upravit. Další kapitola se bude věnovat ostatním důležitým bodům Daytonu a také roli EU a Vysokého představitele (OHR). Skutečná situace bude v těchto kapitolách konfrontována s původně zamýšlenými plány mezinárodních dohlížetelů na obnovu, z čehož posléze budou vyvozeny pravděpodobné příčiny neúspěchu. Protože zodpovědnost nad situací ve své zemi by měli mít především domácí politici, bude se analýza mise EU soustředit nikoli na otázku, zda plnění smluv a reformu státu zařídila, ale zda k tomu vytvořila vhodné podmínky.

Základní literatura (10 nejdůležitějších titulů):

Chandler, D., ed., *Peace without politics? Ten Years of International State-Building in Bosnia* (London and New York: Routledge, 2006).

Djihanović, V., Segert D, „Lessons from “Post-Yugoslav“ Democratization: Functional Problems of stateness and the limits of democracy“, *East European Politics and Societies* (May 3 2011).

Farkas, R. P., *Europe’s Troubled Region* (Boston: Northeastern University Press, 2007).

Fisher, M., ed., *Peacebuilding and Civil Society in Bosnia-Herzegovina: Ten Years after Dayton* (Berlin: LIT, 2007).

Gavrić, S., Banović, D., „Constitutional reforms in Bosnia and Herzegovina procedures, challenges, recommendations“, *Südosteuropa Mitteilungen*, č. 1 (2010)

Hayden, R. M., „"Democracy" without a Demos? The Bosnian Constitutional Experiment and the Intentional Construction of Nonfunctioning States“, *East European Politics and Societies* 19, č. 2 (April 2005).

Kappler, S., Richmond, O., „Peacebuilding and culture in Bosnia and Herzegovina: Resistance or emancipation?“, *Security Dialogue* 42, č. 3 (2011).

Kovač, N., „Political reflections – Bosnia and Herzegovina in the Light of European Integration“, *Forum Bosnae*, č. 38 (2006).

Lijphard, L., *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration* (New Haven and London: Yale University Press, 1977).

Søberg, M., „The Quest for Institutional Reform in Bosnia and Herzegovina“, *East European Politics and Societies* 22, č. 4 (November 2008).

Podpis studenta a datum

Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		

Obsah

Úvod.....	2
1. Ústava Bosny a Hercegoviny.....	5
1.1 Ústavní pořádek v praxi	7
1.2 Navrhované dodatky k Ústavě Bosny a Hercegoviny	14
2. Další demokratizační faktory a podíl EU	21
2.1 Ekonomická situace	22
2.2 Ozbrojené složky	24
2.3 Spolupráce s ICTY.....	26
2.4 Rozvoj občanské společnosti jako garance míru a demokracie.....	28
Závěr	33
Summary.....	36
Použitá literatura	37

Úvod

V závěru roku 1995 byla na základě podpisu Daytonské mírové smlouvy (DPA) ukončena válka v Bosně a Hercegovině (BiH), evropský konflikt s největším počtem obětí od konce druhé světové války. DPA vytvořila rámec, podle něhož měla BiH dále fungovat a jehož implementací měl být zajištěn trvalý mír, ale především rozdělila zemi do dvou entit a jednoho distriktu – Republiky Srbské (RS), Federace Bosny a Hercegoviny (FBiH) a Distriktu Brčko – v poměru 49:51. Mezinárodní společenství neukončilo své angažmá v zemi podpisem DPA, ale zůstalo v ní jako garant implementačního procesu zajištěného politicky Úřadem vysokého představitele pro BiH (OHR) a vojensky postupně misemi IFOR, SFOR a EUFOR. Činnost posledně jmenované mise, kterou se zabývá tato bakalářská práce, začala v prosinci 2004 a trvá dodnes (květen 2012). V závěru roku 2010 proběhly zatím poslední parlamentní volby, a protože vládu se povedlo sestavit až v prosinci 2011, nic podstatného pro tuto práci se po nich nestalo. Proto se tato bakalářská práce věnuje období let 2004-2010.

Mise EUFOR Althea je dodnes nejrozsáhlejším zahraničním mírovým angažmá pod vedením EU. Protože EU má zájem být důležitým globálním zahraničně politickým hráčem, je vedení podobných misí logickým důsledkem. Úspěšnost mise tak ovlivňuje prestiž EU ve světě. Jako místo svého angažmá si vybrala bývalou Jugoslávií, která je přirozeně jejím zájmovým územím. Jednak spolu bezprostředně sousedí a také není jiné významné velmoci, která by se zde chtěla tak rozsáhle angažovat (ani Rusko, ani USA).

Oproti předchozím misím v BiH byla Althea více civilně zaměřena. To poukazuje na fakt, že míru již bylo dosaženo a je třeba se soustředit na jeho udržitelnost. Z tohoto předpokladu vycházela EU při vytváření své strategie a priorit, které tato práce mj. zkoumá a hodnotí.

Protože není nutné hledat odpověď na otázku, jestli je BiH plně demokratickou zemí (není), musíme se ptát, proč tomu tak je. Základním zákonem republikánského zřízení je ústava. Ta bosenská je jedním z článků DPA a je jí věnována celá jedna kapitola této práce. Ústava modeluje strukturu státu a stojí za jeho naturelem. V tomto konkrétním případě definuje BiH jako silně decentralizovaný stát, rozdělený do dvou entit. Otázky jsou následující: Může struktura ústavy za to, že stát nefunguje tak jak má? Je potřeba ji revidovat, a pokud ano, proč se tak dosud nestalo? Tyto otázky spadají do podkapitoly *Ústavní pořádek v praxi*. Další podkapitola má za cíl zjistit, jaké změny mají potenciál proměnit situaci k lepšímu, přičemž se hodnotí skutečné návrhy

z minulosti. U všech výše uvedených otázek je společně analyzována i úloha EU, OHR a mezinárodního společenství.

Druhá část práce se věnuje dalším zásadním faktorům, ovlivňujícím míru demokracie v BiH, které vyplývají z jiných článků DPA. Vybrány jsou jen ty, které mají důležitý praktický dopad na život občanů BiH a hlavně na utváření občanské společnosti. Ta je základem každé zdravé demokracie, proto nemůže být opomenuta ani v případě BiH. EU jako spolek zemí reprezentujících liberálně demokratické hodnoty v tomto bodě vidí jednu ze svých absolutních priorit, proto jedna z otázek této části práce je úloha EU při obnově a posilování občanské společnosti – rozvojová strategie EU, úspěchy a neúspěchy této strategie a samozřejmě důvody úspěchů/neúspěchů. Výsledkem jsou poznatky o chybách a možných změnách strategie, aby byl demokratizační proces úspěšnější. Protože by však minimálně stejný díl zodpovědnosti nad situací měli nést domácí politici, závěry rozlišují, kde končí hranice selhání EU a začíná krize způsobená bosenskými politiky. Zároveň jmenuje prerekvizity ústavních změn.

Téma je zajímavé tím, že spojuje v jedné práci téma mírového procesu, demokratizaci a integraci konkrétního státu do euroatlantických struktur. Zároveň se zde EU angažuje mnohem víc než v případě jiných zemí střední a východní Evropy. Na konkrétním příkladu je mj. vidět, do jaké míry je zahraniční politika EU jednotná a jak velkou reálnou zahraničněpolitickou moc EU má.

Protože téma je relativně aktuální, zdrojem informací jsou spíše než knižní publikace odborné články a servery specializované na oblast Balkánu. Navíc většina knih se věnuje hlavně samotné válce v BiH, následnému vývoji již o poznání méně. Přesto množství zdrojů a jejich dostupnost jsou dobré. Velké množství dobře dostupných primárních zdrojů je uloženo na různých oficiálních serverech bosenských institucí a mezinárodních institucí souvisejících s BiH.

Z knižních publikací byly přímo k tématu důležité dva sborníky: *Peace without politics? Ten Years of International State-Building in Bosnia* od Davida Chandlera, významného odborníka na oblast západního Balkánu, a *Peacebuilding and Civil Society in Bosnia-Herzegovina: Ten Years after Dayton* od Martiny Fisher, hlavní vědecké výzkumnice na Berghofově výzkumném centru v Berlíně. V obou publikacích je mnoho článků různých autorů, rozříděných tematicky do několika kapitol. Mezi autory jsou i akademici z BiH, působí jak na tamních, tak na zahraničních univerzitách. Oba sborníky jsou v práci citovány odkazy zvlášť na jednotlivé články, nikoli na celou knihu.

Další publikace, *To End a War* od hlavního vyjednavče DPA Richarda Holbrooka, poskytla především širší souvislosti o politickém ovzduší v BiH, které se od doby podpisu DPA příliš nezměnilo. Je důkazem, že dosažení konsenzu mezi všemi bosenskými politiky je mimořádně obtížné i přes silnou angažovanost mezinárodní diplomacie. Po jejím přečtení (hlavně kapitoly o vyjednávání v Daytonu) si čtenář udělá představu, proč se dnešní politici tak bojí smlouvu revidovat – většina ustanovení je totiž výsledkem tvrdých jednání a kompromisů. Některé části také bez skrupulí odhalují vztahy mezi představiteli všech tří státotvorných národů.

Kniha Arenda Lijpharta poskytuje teoretický politologický rámec politickému systému BiH. Poslední z knižních titulů, *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration* od Richarda P. Farkase, poskytuje hlavně technická data o pokroku BiH na poli nejrůznějších oblastí (od ekonomiky po mezinárodní pomoc) v kontextu ostatních zemí západního Balkánu.

Z článků v tištěných časopisech jsou významnými zdroji v první kapitole stať Mariuse Sørberga z London School of Economics a univerzity v Trondheimu v periodiku *East European Politics and Societies*, pojednávající o ústavních změnách, a článek sarajevských akademiků Saši Gavriće a Damira Banoviće v *Südosteuropa Mitteilungen*. Z článků v druhé části pak jmenujme práci Stefanie Kapller a Olivera Richmonda z Univerzity of Saint Andrew's v časopise *Security Dialogue*, který je kritický ke strategii EU, ale veškeré výhrady má pečlivě podloženy a srozumitelně vysvětleny. Podobně zásadní pohled do problematiky poskytuje i Denisa Sarajlić-Maglić, PhD z Univerzity of Bath, která se ve své dizertaci přímo věnuje dopadům politiky EU na rozvoj společnosti a demokracie v BiH. Její článek v *Southeast Europe. Journal of Politics and Society* je v tomto smyslu nenahraditelný.

Zmíněné tištěné zdroje by samy o sobě k napsání práce zdaleka nestačily. Naštěstí existuje dostatek specializovaných serverů a elektronických časopisů věnujících se BiH. Nepřeberné množství článků, ale i rozsáhlejších analýz, poskytuje server *Balkan Insight*. Přispívají do něj zkušení a prověření autoři s velkými praktickými znalostmi problematiky, neboť jsou mezi nimi jak občané balkánských států (často se vzděláním ze západní Evropy), tak současní či bývalí pracovníci mezinárodních institucí působících v BiH. Zdroj je to tedy spolehlivý. Za zmínku zde stojí i elektronický časopis *Transitions Online*, který vychází v Praze a věnuje se transformaci postkomunistických zemí, tedy i Balkánu. Publikuje články kratšího rozsahu, než je obvyklé u jiných časopisů, obsahují však neméně hodnotné informace.

1. Ústava Bosny a Hercegoviny

Ústava Bosny a Hercegoviny¹ vychází ze čtvrtého bodu Daytonské mírové smlouvy. Má celkem 12 článků a 2 dodatečné body. Jednotlivé články ustavují rozdělení moci ve státě, práva a povinnosti obou entit nebo složení a způsob volby prezidia a parlamentního shromáždění. První dodatečný bod jmenovitě vypisuje mezinárodní smlouvy, které stát hodlá dodržovat, a druhý bod zpočátku upravoval právní kontinuitu do doby, než byl v zákonodárném procesu schválen nový právní řád. Druhý bod je tedy v dnešní době již irelevantní, neboť nové právní normy už vstoupily v platnost.

Specifikem Bosny a Hercegoviny je existence Úřadu vysokého představitele pro BiH, který má velmi široké pravomoci k zasahování do vývoje v zemi. Stojí sice mimo přímou linii politického procesu, ale může do něj kdykoli zasáhnout. Nesystémový aktivismus OHR bývá občas kritizován jako kontraproduktivní.² Vědomí, že pokud nedojde k dohodě, vstoupí do hry někdo jiný a převezme zodpovědnost, dostatečně nemotivuje bosenskou politickou scénu k hledání společné řeči. Negativně tak do budoucna ovlivňuje schopnost zajistit fungování země bez přímého dozoru mezinárodního společenství a oddaluje dobu, kdy bude OHR moci být uzavřen.

Politický systém, který v BiH na základě ústavy funguje, je nazýván konsociační demokracie,³ jinými autory konkrétněji konsociační konfederace.⁴ Druhé pojmenování přesně vystihuje podstatu státu BiH: nehomogenní rozdělená společnost, jejíž členové se identifikují převážně se svým etnikem a o společných centrálních záležitostech rozhoduje úzká elita; centrální moc je zároveň velmi slabá a velkou část pravomocí drží lokální vlády, v tomto případě entity. Nicméně v tomto konkrétním případě model úplně neodpovídá zavedené praxi, jak funguje např. v Belgii. V první řadě je nutné poznamenat, že tento systém si nevybrali občané BiH, ale byl v podstatě nadiktován shora. Ačkoli všechny tři strany DPA podepsaly, ústava neprošla širší veřejnou a

---

¹ Její úplné znění např. zde: „Ustav Bosne i Hercegovine“, http://www.ccbh.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf. Poslední přístup 12. 5. 2012.

² Søberg, M., „The Quest for Institutional Reform in Bosnia and Herzegovina“, *East European Politics and Societies* 22, č. 4 (November 2008): 717 a 722.

³ Tento systém popsali politolog Arend Lijphard zde: Lijphard, A., *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration* (New Haven and London: Yale University Press, 1977).

⁴ Bose, S., „The Bosnian State a Decade after Dayton“, in *Peace without politics? Ten Years of International State-Building in Bosnia*, ed. David Chandler (London and New York: Routledge, 2006): 20.

politickou diskuzí a proces nebyl zakončen hlasováním v parlamentu.⁵ Zadržet, entity mohou udržovat zvláštní bilaterální vztahy s okolními státy a občané BiH mohou zároveň disponovat druhým občanstvím těchto států.⁶ Ústavní systém tak překračuje hranice státu a v podstatě ovlivňuje širší region. Dvojitý občanství přináší i další komplikace, které budou vysvětleny dále v textu.

Konsociační systém má v případě BiH tři zásadní kritické body:⁷

1. Dále upevňuje etnické rozdělení území i společnosti
2. Závislost na úzké elitě a její ochotě a schopnosti dohodnout se
3. Systém může slušně fungovat jen v národnostně smíšených zemích, kde etnika nepociťují nevraživost a kde existuje dostatek podobných zájmů a pohledů na svět, které dokážou zastřešit společnou politiku

Tyto tři skutečnosti hrají v případě BiH velmi negativní roli. Rozdělení společnosti podle etnického klíče je hluboké, a navíc je vnímáno jako podstatná překážka pro budoucí rozvoj státu na všech úrovních (politické, společenské, ekonomické apod.). Existuje i poměrně silná nevraživost mezi etniky a ochota vládnoucí elity ke kompromisu a utvoření společných zájmů je takřka nulová.

V prvních měsících mandátu EUFOR Althea byla míra zapojení bosenských politiků do implementace změn, které by vedly k modernizaci země a přiblížily ji blíže k EU, velmi nízká. Jejich role byla do značné míry konzultační, neboť pokud bylo zřejmé, že se k ničemu neodhodlají, změny nesystémově a *ad hoc* prosadili společně OHR a Zvláštní představitel EU.⁸ Pozitivní efekt je však diskutabilní a hodnocení vlastně odráží dva různé názory na míru účasti mezinárodního společenství ve vnitřních záležitostech BiH. Na jednu stranu je jasné, že změny jsou nutné a domácí politikové se k nim nemají. Ovšem z opačné strany se přílišné vměšování jeví jako kontraproduktivní, protože zbavuje bosenské politiky zodpovědnosti a způsobuje, že tamní garnitura nadále zůstává slabá a křehká. Situace tak připomíná těžko řešitelný bludný kruh. Za 10 let od podepsání DPA učinila BiH jen malý pokrok směrem k fungujícímu multietnickému státu, i když nebezpečí jeho selhání a nutnost pokračování mezinárodních misí je způsobeno i špatnou ekonomickou situací a vysokou mírou kriminality a

---

⁵ Kovač, N., „Political reflections – Bosnia and Herzegovina in the Light of European Integration“, *Forum Bosnae*, č. 38 (2006), 88.

⁶ Bose, „The Bosnian State a Decade after Dayton“, 21.

⁷ *Ibid*, 20-21.

⁸ Chandler, D., „From Dayton to Europe“, in *Peace without politics? Ten Years of International State-Building in Bosnia*, ed. David Chandler (London and New York: Routledge, 2006): 39-40.

organizovaného zločinu.⁹ To ale neznamená, že ekonomické problémy vznikly samy o sobě. Naopak, jsou zčásti způsobeny nefunkčním státem, neboť neefektivní státní správa zcela jistě brzdí ekonomický rozvoj a značně oddaluje datum možného vstupu do EU, který by dle zkušeností jiných postkomunistických zemí znamenal další pozitivní stimul.

Otázka implementace části DPA týkající se Ústavy BiH má tedy 2 části: zaprvé, jak funguje současná verze tohoto základního kamene bosenského státu, a zadruhé, jaké změny jsou prosazovány, jaký je jejich účel a jak reálné je jejich přijetí.

1.1 Ústavní pořádek v praxi

Mimo klasická ustanovení, která jsou téměř ve všech ústavách,¹⁰ obsahuje Ústava Bosny a Hercegoviny body, které ji odlišují od většiny ostatních, nebo přinejmenším jejich právní výklad a praktické důsledky většinou způsobují specifické potíže. Je v ní sice vetknuta formule, že BiH je demokratický stát, ale tento výrok zatím figuruje spíše pouze na papíře než ve skutečnosti. Občané si sice volí poslance a vládu ve svobodných volbách, ale to je jen jedna z mnoha podmínek fungování demokracie.

V Ústavě BiH je několik bodů, které značně komplikují ekonomický, politický a společenský rozvoj v zemi. Nejviditelnější je rozparcelování takřka všech vrstev moci rovnoměrně mezi tři státotvorné národy, které jsou v ústavě explicitně uvedeny, přičemž problematický je už samotný význam, jaký je těmto národům v dokumentu přiznáván. Hlavním kritériem při jmenování do funkcí je, aby výsledné složení odpovídalo poměru 1:1:1. Prezídium má tři členy, přičemž předsednictví mezi nimi rotuje. Složení centrálního parlamentu a parlamentů entit funguje taktéž na etnickém základě a při hlasování je toto rozdělení fakticky důležitější, než prostá většina.¹¹ Ústava jasně nevynezuje rozdělení pravomocí mezi centrální a lokální úrovní, respektive její výklad je takový, jak se komu hodí. Rada ministrů představuje federální vládu, která má ovšem jen devět ministrů a předsedu,¹² což je další z důsledků nevyjasněných pravomocí.

---

⁹ Bose, „The Bosnian State a Decade after Dayton“, 27.

¹⁰ BiH je demokratický stát, respektuje lidská práva, řídí se Chartou OSN apod.

¹¹ Složení parlamentních shromáždění obou entit je v tomto směru spravedlivější, neboť v nich je určitý počet křesel vyhrazen pro „ostatní“, tzn. bez ohledu na národnost.

¹² Ministerstva jsou explicitně vyjmenována v zákoně o Radě ministrů BiH, který je dostupný zde: „Zakon o Vijeću ministara Bosne i Hercegovine“, http://www.vijeceministara.gov.ba/pdf_doc/?id=12235. Poslední přístup 12. 5. 2012.

Problematické je i již zmíněné dvojí občanství. Tyto body nazvěme „technickými problémy“, jejichž následkem jsou problémy praktické, které budou analyzovány níže.

První problém nastává už v preambuli ústavy, kde jsou jmenovány tři státotvorné národy plus Ostatní. Pod pojmem Ostatní se skrývají národnostní menšiny a vlastně všichni ti, kteří se nechtějí deklarovat jako příslušníci jednoho ze tří státotvorných etnik.¹³ Tento model byl jedním z klíčových bodů především pro zástupce Chorvatů a Srbů, kteří nechtěli připustit, aby se nejvyšší početní zastoupení Bosňáků promítlo do politického fungování státu. Zástupci dvou dříve zmíněných národů argumentovali (a stále argumentují), že při proporčním zastoupení bez ohledu na národnost by jim hrozilo, že do klíčových pozic budou vždy zvoleni Bosňáci a zájmy Srbů a Chorvatů budou ohroženy. Problém by samozřejmě nastal, kdyby se o funkci, podmíněnou etnickou příslušností, chtěl ucházet příslušník tzv. Ostatních národů. Ústava deklarovaného demokratického státu mu to zakazuje, přičemž jediným důvodem je jen a pouze jeho národnost. Tento problém se, vzhledem k poměrně malému počtu národnostních menšin v BiH,¹⁴ zdánlivě týká jen nízkého počtu občanů, ale praxe funguje ještě jinak. O pasivní volební právo připravuje i všechny příslušníky státotvorných národů, kteří nežijí na území „své“ entity. To znamená, že Srbové z FBiH nemohou být zvoleni např. za členy prezidia, stejně jako Bosňáci či Chorvati žijící v RS. Tento stav označila již v březnu 2005 za nepřipustný i tzv. Benátská komise, fungující v rámci Rady Evropy.¹⁵ Přestože o rok později stejná komise zopakovala své námítky a na návrh předsedajícího člena prezidia, Sulejmana Tihiće, kladně ohodnotila navrhované dodatky k ústavě,¹⁶ změny parlamentem v dubnu 2006 o pouhé dva hlasy neprošly.¹⁷ Protože ani v dalších letech nedošlo k požadované úpravě norem, obrátili se dva členové národnostních menšin na Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku.

---

¹³ Do této kategorie spadají i lidé, kteří se cítí být Bosňany (nikoli Bosňáky). Historickou paralelou tohoto jevu jsou občané bývalé Jugoslávie, kteří do kolonky „národnost“ uváděli Jugoslávská a nikoli Srbská, Chorvatská apod.

¹⁴ Podle posledního oficiálního sčítání lidu tvořili Bosňáci, Chorvati, Srbové a Jugoslávci 97,7% populace. „Demografija 2010“, http://www.bhas.ba/tematskibilteni/DEM_2010_001_01-bh.pdf. Poslední přístup 12. 5. 2012.

¹⁵ „Opinion on the Constitutional Situation in Bosnia and Herzegovina and the Powers of the High Representative“, [http://www.venice.coe.int/docs/2005/CDL-AD\(2005\)004-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2005/CDL-AD(2005)004-e.pdf). Poslední přístup 12. 5. 2012.

¹⁶ „Opinion on the Draft Amendments to the Constitution of Bosnia and Herzegovina“, [http://www.venice.coe.int/docs/2006/CDL-AD\(2006\)019-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2006/CDL-AD(2006)019-e.pdf). Poslední přístup 12. 5. 2012.

¹⁷ Skrbic, M., Vogel, T. K., „Bosnia: Constitutional reform falters“, *Transitions online* (3. května 2006): 1, <http://www.ceeol.com.ezproxy.is.cuni.cz.aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=deb6bb30-00b9-4bce-ad9e-a2d93db6a589>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

Ten 22. prosince 2009 rozhodl, že zmíněné části ústavy jsou skutečně diskriminační, jsou v rozporu s Evropským právem a musejí být do čtyř měsíců změněny.¹⁸ Nicméně i toto rozhodnutí zůstalo bez požadované odezvy, což vytvořilo podstatnou překážku další integraci BiH do euroatlantických struktur a přineslo i další praktické problémy.

Prvořadým důsledkem, který pociťuje každý občan BiH, je nefunkčnost státu. To se netýká jen lidí ze sociálně slabších vrstev, jak by se mohlo zdát. Byrokratické překážky a vysoká míra korupce¹⁹ samozřejmě negativně ovlivňují podnikatelské prostředí a bezesporu hrají roli při rozhodování zahraničních investorů, kam vloží svůj kapitál, pokud mají zájem investovat v oblasti Balkánu. Tyto skutečnosti, znevýhodňující BiH oproti sousedním státům, samozřejmě nejsou způsobeny přímo diskriminačním způsobem volby centrálních orgánů, ovšem kompozice těchto orgánů už vliv má. Jednak nejsou jasně vymezené pravomoci centrální vlády, která je obecně velmi slabá, a jednak je rozhodovací proces ochromen rozdělením parlamentu podle národnostního klíče. Nejenže se tedy politici často nedokážou shodnout, o čem mohou na celostátní úrovni rozhodovat, ale pokud už se to podaří, mnohdy nejsou schopni konkrétní věc v parlamentu odhlasovat.

Ústava obsahuje pojistky, kterými jeden ze státotvorných národů může *de facto* zablokovat jakýkoli zákon, přijatý většinou parlamentu. Pokud jedna z národnostních skupin prohlásí přijatý zákon za vitální ohrožení národních zájmů, může jej vetovat. Tento zákon pak může vstoupit v platnost pouze tehdy, hlasuje-li pro něj ve Sněmovně národů nadpoloviční většina přítomných zástupců dotyčného etnika. V takto ostře rozděleném státě je podobná pojistka pochopitelná a skutečně by mohla zabránit situaci, kdy by se dvě etnika rozhodla přehlasovat třetí. Pokud by tato klauzule chyběla, prostředí v parlamentu by bylo zřejmě více napjaté a panovala by ještě horší atmosféra. Pokud hrozí, že návrh bude vetován, může to politiky motivovat k předjednání podpory a k diskuzi o ústupcích. Zásadní vadou ovšem je, že tzv. vitální zájem není nikde definován. Může za něj být prohlášen prakticky každý zákon, a tak spíše než jako pojistka proti excesům je tento nástroj zneužíván k vydírání a prosazování vlastních zájmů. Pokud dojde na diskuzi, není jejím předmětem věcnost, ale osobní politické

---

¹⁸ Gavrić, S., Banović, D., „Constitutional reforms in Bosnia and Herzegovina procedures, challenges, recommendations“, *Südosteuropa Mitteilungen*, č. 1 (2010) : 61 a 75.

¹⁹ Poslední žebříček vnímání korupce od Transparency International (2011) řadí BiH na dělené 91. místo ze 182 zemí s indexem 3,2, kde 10 znamená bez korupce a 1 totálně zkorumpovaný stát. Srbsko má index 3,3, Chorvatsko 4, Černá Hora 3,9 a Česká republika pro srovnání 4,4. „Corruption Perception Index 2011“, <http://cpi.transparency.org/cpi2011/results/>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

zájmy. To sice není nic výjimečného ani v jiných demokratických zemích, ale v BiH tato praxe zachází opravdu do extrémů a fungování státu vážně narušuje. Příkladem, který tuto tezi podpoří, je následující případ. Pro vývoz zemědělských výrobků do zemí EU je potřeba vládou pověřená agentura, která bude zájemcům udělovat certifikáty. Jenže politici se nedokážou shodnout ani na tom, kdo má agenturu zřídit, neboť BiH nemá centrální ministerstvo zemědělství. Po vstupu Chorvatska do EU v červenci 2013 tak hrozí, že zemědělci z BiH sem dále nebudou moci vyvážet své zboží a přijdou o nejdůležitější exportní trh.²⁰ To je důkazem, že neshody panují i v takto nepolitických oblastech, v nichž jsou konečné zájmy všech (možnost vývozu zemědělských produktů) zcela totožné.

Zřejmě nejpalčivější problém je, že se představitelé jednotlivých státotvorných národů nemohou dohodnout, kam až sahají pravomoci entit. Nejvíce protikladné názory mají Bosňáci a Srbové. Zatímco prvně jmenovaní si přejí pokud možno co nejvíce centralizovaný multietnický stát se silnou centrální vládou, Srbové touží po pravém opaku. Jejich úplně původním přáním (které je nyní a zřejmě i do budoucna nerealizovatelné) je odtržení RS od Bosny a připojení jejího území k Srbsku. Nejenže by to odporovalo DPA,²¹ ale je diskutabilní, zda by o to stálo Srbsko samotné. V době, kdy byl prezidentem tehdejší Jugoslávie a později federace Srbska a Černé hory Slobodan Milošević, vyjadřoval se o Bosenských Srbech se značným despektem.²² Jako méně rozvinutá část BiH, a tím spíše v porovnání se Srbskem, by RS byla spíše přítěží. Na druhou stranu, zvláště Bosňáci obviňují Srbsko z podryvání nezávislosti a suverenity BiH, k čemuž se přiklání i někteří autoři. Jako motivaci tohoto „podryvání státu“ vidí snahu o anexi území RS.²³

Ačkoli je v ústavě zdánlivě jasný výčet pravomocí centrální vlády a v dalším odstavci je psáno, že jakékoli funkce, které nejsou centrálním institucím v textu přímo přisouzeny, náleží entitám, existuje mnoho rozporuplných sekcí. Hned první odstavce přisuzuje zahraniční politiku výhradně centrální vládě (konkrétně prezídiu), ale v jiném

---

²⁰ „Free Trade and Old Grudges in the Balkans: The Egg War“, *The Economist*, <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2011/11/free-trade-and-old-grudges-balkans>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

²¹ Některé části Ústavy je nemožné změnit, mj. i ustanovení o územní celistvosti a integritě BiH.

²² „...Je pro mě odporné být s nimi v jedné místnosti...“ Holbrooke, R., *To End a War* (New York: The Modern Library, 1999), 106. „...Jsou to odštěpenci od „civilizovanějších“ Srbů v Srbsku, mají více společného s Bosňáky než s námi.“ Ibid, s. 256.

²³ Lyon, J., *Overcoming Ethnic Politics in Bosnia? Achievements and Obstacles to European Integration*, in *Peacebuilding and Civil Society in Bosnia-Herzegovina: Ten Years after Dayton*, ed. Martina Fisher (Berlin: LIT, 2007): 49 a 61-63.

se povoluje entitám mít samostatné speciální vztahy s okolními státy, i když souběžně jsou vztahy udržovány na centrální úrovni. V bodě o dodatečných povinnostech je ještě uvedené, že do kompetencí centrálních institucí spadá vše, co souvisí se suverenitou, územní integritou, politickou nezávislostí a mezinárodně-právním postavením BiH. Platí, že čím více ustanovení, která původně měla pravomoci konkretizovat, tím více nejasností. Najít dělicí čáru mezi právem na „speciální bilaterální vztahy“ a „kompetencemi souvisejícími se suverenitou a integritou státu“ je obtížné. Ale najít tuto linii mezi BiH a RS, resp. FBiH, je vzhledem ke specifickým těchto útvarů zcela nemožné.

Protože se zahraničně-politické cíle centrální vlády mohou podstatně lišit od cílů entit, dochází ke střetům názorů. Zahraniční politika se stává nečitelnou a situace poškozuje ve výsledku celou zemi. Ačkoli se může zdát, že obyvatelé RS by mohli profitovat např. z exkluzivních obchodních vztahů se Srbskem, v dlouhodobém horizontu tomu může být naopak. Pokud by tyto vztahy měly za následek dlouhotrvající rozkol v centrálním vládnutí, dále by se prodlužovalo provizorium, ve kterém se BiH stále nachází – nesystémové vládnutí OHR a ostatních mezinárodních institucí a oddalování vstupu do EU nebo aspoň bližší asociace s ní. Následky pak doléhají na všechny. Z našeho pohledu byl nejvážnější rozkol v přístupu k Mezinárodnímu trestnímu tribunálu pro bývalou Jugoslávii (ICTY), k němuž měla RS z podstaty věci zdrženlivý přístup.²⁴ V poslední době je ale vztah RS s ICTY korektní.

Nesoulad dále panuje v ekonomických otázkách. Monetární politika bez debat spadá do kompetence nezávislé Centrální banky Bosny a Hercegoviny, řízené pěti členy Bankovní rady, kteří jsou jmenováni prezídiem na dobu šesti let. Daňová a fiskální politika však představují shluk vzájemně nekompatibilních pravidel. Ačkoli centrální vláda a parlament sestavují federální rozpočet a jsou za něj odpovědné, jen málo daňových výnosů míří do státní kasy. Rozhodování o daních je z větší části v rukou entit, jediný přímý federální příjem je DPH, která navíc byla zavedena až díky intervenci OHR. Do té doby byly centrální instituce a rozpočet závislé výhradně na financování entitami (1/3 z RS a 2/3 z FBiH, tedy značně disproportionální zátěž).²⁵ Toto a

---

²⁴ „...Pouze omezená spolupráce [BiH] s ICTY, zvláště pak ze strany RS... Do ledna 2005 RS nepředala ICTY jediného obviněného a činitelé ICTY zaznamenali jen malou snahu RS k nalezení a dopadení Radovana Karadžiće...“ Kim, J., „Balkan Cooperation on War Crimes Issues“, *CRS Report for Congress* (December 18 2006): 5, <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/crs/rs22097.pdf>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

²⁵ Gavrić, Banović, „Constitutional reforms in Bosnia and Herzegovina“, 67.

ještě povinnou spoluúčast při plnění mezinárodních závazků (splácení dluhopisů) sice entitám ukládá zákon, ale v případě jeho nedodržení má centrální vláda jen malé páky si nároky vynutit. Stručně řečeno, centrální instituce jsou odpovědné za splácení mezinárodních závazků, za financování federálních institucí, za rozpočet aj. a nesou za vše i politickou zodpovědnost, ale nemají přitom pod kontrolou prostředky nutné ke splnění svých povinností.

Problematický vývoz zboží je na jednom příkladu stručně popsán výše, ale i ten souvisí s nejasným vymezením kompetencí. Podobně jako v případě zahraniční politiky, i zahraniční obchod a celní politika jsou jmenovitě uvedeny jako jedny z pravomocí centrálních institucí. Nicméně konkrétní odvětví jako zemědělství a průmysl přísluší entitám.²⁶ A protože v BiH nikdy není daleko k hádkám nad zdánlivými nesmyslnostmi, i zde může nastat rozpor, co je ještě v rámci konkrétního resortu (a přísluší entitám) a co už spadá pod širší celky (a přísluší centrální vládě).

Možnost držení dvojího občanství je ve světě relativně běžná, ovšem v případě BiH měla specifické důvody. O tuto možnost stáli především bosenští Srbové a Chorvati, z nichž část měla občanství svých národních států, ale nechtěla přijít o občanství BiH, protože zde trvale žila. Zákon povoluje dvojí občanství pouze s těmi státy, s nimiž má BiH uzavřenou bilaterální smlouvu a toto právo musí být potvrzeno parlamentem a prezídiem.

V současné době drží dvojí občanství především mnoho bosenských Chorvatů. Kromě patriotismu jsou samozřejmě hlavní motivací důvody praktické, které sice nositelům život usnadňují, ale komplikují ho státu a zbylým občanům. Nejpalčivějším zádrhelem bylo, že dvojí občanství bylo široce zneužíváno k vyhnutí se trestu. Pokud byl bosenský Chorvat nebo Srb odsouzen k trestu odnětí svobody, stačilo mu „uprchnout“ do Chorvatska, resp. Srbska, a justice byla bezmocná, protože státy tradičně nevydávají své občany ke stíhání do zahraničí. Praxe samozřejmě fungovala i naopak (tedy Chorvati a Srbové prchali do BiH), takže motivaci vyřešit situaci měly všechny tři státy. Jediným východiskem bylo uzavření vzájemných dohod o spolupráci a předávání podezřelých a odsouzených osob. Také tento proces měl podporu EU a OHR, ale ke společné dohodě mezi všemi třemi státy došlo až relativně nedávno (k podpisu

---

²⁶ V porovnání s ČR k dubnu 2012 nemá BiH ministerstvo pro místní rozvoj, zemědělství, školství, průmyslu a obchodu, životního prostředí, zdravotnictví, práce a sociálních věcí, kultury. Naopak v BiH existuje ministerstvo pro lidská práva a uprchlíky a ministerstvo pro občanské záležitosti. Aktuální informace o vládě BiH jsou dostupné na jejích oficiálních stránkách.
<http://www.vijeceministara.gov.ba/Default.aspx?pageIndex=1>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

došlo 10. února 2010). Nicméně je třeba podotknout, že v případě BiH je pozitivní jakákoli dohoda a úspěšné vyřešení problému, jakkoli vše mělo a mohlo být hotovo dříve.²⁷

Dvojí občanství také tvoří propast mezi občany BiH, což se týká hlavně osob chorvatského občanství. V minulém desetiletí potřebovali držitelé bosenského pasu víza ke vstupu do EU, kdežto ti s chorvatským pasem mohli cestovat mnohem volněji. V prosinci 2010 sice EU uvolnila vízovou politiku s BiH (o rok později než se Srbskem, Černou horou a Makedonií),²⁸ ale podobná situace nastane opět 1. července 2013, kdy Chorvatsko vstoupí do EU. V BiH tím pádem vzniknou dvě kategorie občanů: ti šťastnější budou moci využívat benefity členství v Unii (pro občany BiH je lákavá hlavně možnost pracovat v EU), kdežto ostatní nikoli. Ve chvíli, kdy bude významná část bosenských Chorvatů fakticky občany EU, může ochladnout jejich zájem reformovat BiH, aby se i ona mohla co nejdříve stát členskou zemí. Vzdáleně mohou k podobnému vývoji vzhlížet i bosenští Srbové se srbským občanstvím. Přestože členství Srbska v EU je zatím stále daleko, určitě je blíže než vstup BiH.

Podle ústavy je dvojí občanství možné jen tehdy, pokud mezi daným státem a BiH v této věci existuje bilaterální dohoda schválená parlamentem. V situaci, kdy je evidentní, že výhod dvojího občanství využívají především bosenští Chorvati, nebyla prozatím s Chorvatskem nezbytná bilaterální dohoda schválena. Podpis smlouvy už byl sice blízko, ale tehdejší člen prezidia za Bosňáky, Haris Silajdžić, nakonec dohodu vetoval. Obdobná situace už hrozila nastat v roce 2002, tři roky od přijetí zákona o občanství. Tehdejší OHR, Paddy Ashdown, se rozhodl zasáhnout a nařízením prodloužil lhůtu k přijetí bilaterálních smluv do 1. ledna 2013. Pokud nebude dohoda přijata do tohoto data, hrozí ztráta občanství BiH údajně až 1,3 milionům lidí. Zdaleka ne všichni žijí na jejím území, ale hrozba podle místopředsedy HDZ 1990 (radikálnější frakce odštěpená od původní HDZ – Chorvatské demokratické unie) visí přibližně nad 100 000 bosenskými Chorvaty.²⁹ Přestože člen této strany může mít tendenci počty nadsazovat,

---

²⁷ Ahmetasevic, N., „Balkan Extradition Treaties ' Better Late Than Never“, *Balkan Insight*, <http://www.balkaninsight.com.ezproxy.is.cuni.cz/en/article/balkan-extradition-treaties-better-late-than-never>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

²⁸ Spolu s BiH byla vízová povinnost zrušena ještě Albánií. „EU Abolishes Visas for Albania and Bosnia“, *Balkan Insight*, <http://www.balkaninsight.com/en/article/eu-abolishes-visas-for-albania-bosnia>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

²⁹ Hadzovic, E., „Bosnians Face Being Deprived of Citizenship“, *Balkan Insight*, <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnians-abroad-may-remain-without-citizenships>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

číslo bude určitě dost vysoké na to, aby představovalo závažnou komplikaci. Dotyčný občan by se stal cizincem ve své vlasti a jako takového by ho tento status limitoval v běžném životě, např. ztrátou volebního práva.

1.2 Navrhované dodatky k Ústavě Bosny a Hercegoviny

Během implementačního procesu DPA se naplno projeví nedostatky ústavy a nezaujatému pozorovateli muselo být jasné, že bude nutné provést jisté změny. Bosenští politici napříč všemi stranami se totiž shodují vlastně pouze na jediné věci týkající se ústavy (i když část z nich to tvrdí jen veřejně a soukromě jim vyhovuje *status quo*): ve stávající podobě nefunguje a potřebuje úpravu. To si myslelo podle průzkumů veřejného mínění i 72% občanů BiH.³⁰ Jakým směrem by se měly změny ubírat, nad tím shoda nepanovala. Zazněly i názory, že jediným možným řešením je, aby reformy byly nadiktovány shora od OHR. Většina obyvatel BiH je ale proti něčemu podobnému a také mezinárodní společenství už zřejmě dosáhlo limitu, čeho může docílit vlastní legislativní iniciativou.³¹ Základním problémem totiž není špatná ústava, ale naprosto minimální identifikace části populace se státem jako takovým. Pokud nebudou občané chtít žít ve „svém“ státě, situace se nezlepší. A tato sounáležitost se určitě nezvýší, pokud bude BiH *de facto* mezinárodním protektorátem.

Změny měly vycházet v podstatě z poučení se z komplikací způsobených spornými ustanoveními, které jsou vysvětleny v předchozí podkapitole. Od nikam nevedoucích debat se ke skutečným snahám přešlo teprve poté, co dohled nad vývojem v BiH převzala EU. Celkem spatřily světlo světa tři iniciativy, jejichž cílem bylo přijmout dodatky k ústavě a zefektivnit fungování státu. V některých případech dokonce nešlo o zbrusu nová pravidla, protože část návrhů měla pouze vetknout do ústavy to, co už se v praxi dělo a co bylo legalizováno jinými cestami.³² Bohužel, ani tyto tři iniciativy nevedly ke zdárnému konci. Před odpovědí na otázky, proč nebyly změny přijaty a co neschválení přineslo, je logické se podívat na konkrétní návrhy, které se v oněch třech iniciativách objevily.

Pokud budeme brát v potaz pouze změny, které měly být přijaty standardní parlamentní cestou a nikoli nařízením OHR, první skutečná iniciativa přišla na přelomu let 2005 a 2006. Mluví se o tzv. dubnovém balíčku, protože se o něm v parlamentu

³⁰ Søberg, „The Quest for Institutional Reform in Bosnia and Herzegovina“, 726.

³¹ Ibid, 725.

³² Gavrić, Banović, „Constitutional reforms in Bosnia and Herzegovina“, 68-71. Jiné cesty jsou např. tyto: dohoda mezi entitami a centrální vládou o přesunu pravomocí nebo přesun pravomocí vynucený OHR.

hlasovalo v dubnu (2006). Všeobecně se před finálními debatami o ústavních změnách na veřejnosti mluvilo o třech možných modelech uspořádání státu. První by znamenal úplné odstranění struktury podle DPA, tedy zrušení entit, a rozdělení země podle jiného než etnického klíče (např. podle ekonomického). Druhý měl posílit centrální instituce. Zde existovalo široké spektrum míry centralizace od kosmetických změn po plnou centralizaci. Třetí model si přáli Chorvati, znamenal by vytvoření třetí entity.³³ Ta by pravděpodobně měla stejné pravomoci jako dvě nyní existující. Vzhledem k tomu, že málokterý politik by připustil scénář číslo jedna, scénář číslo tři by šel proti duchu doporučení OHR a EU a nikdy by na něj nepřistoupili Bosňáci, reálnou šanci na realizaci měl pouze druhý model. Protože však Srbové byli vždy odpůrci posilování centrální vlády, bylo otázkou výhradně to, do jaké budou navrhované změny „kosmetické“.

Na konci roku 2005 se hlavní politické strany v BiH dohodly na harmonogramu přijetí ústavních dodatků tak, aby začaly platit ještě před parlamentními volbami na podzim 2006.³⁴ Termín dohody byl stanoven na březen 2006, protože šest měsíců před parlamentními volbami nemohou být přijímány dodatky k ústavě. Dubnový balíček měl přinést změny hlavně ve dvou oblastech: v rozdělení pravomocí mezi centrální vládu a entity a ve fungování institucí. Stát bylo třeba zefektivnit a také bylo zapotřebí vyhovět námitkám tzv. Benátské komise Rady Evropy, která označila některé části ústavy za diskriminační. Měla se změnit struktura Parlamentního shromáždění BiH a Prezídia BiH. V případě parlamentu mělo dojít k navýšení počtu poslanců dolní komory ze 42 na 87 a rozšíření jejich pravomocí na úkor horní komory, v níž by počet křesel zůstal na 15. Prezídium by přestalo existovat v současné podobě. Byla by pouze jedna hlava státu se dvěma viceprezidenty. Prezident by přišel o velkou část pravomocí a byl by volen společně oběma komorami parlamentu. Spolu s přechodem některých pravomocí z entit na centrální vládu by byla vytvořena nová ministerstva.³⁵

Zřízení BiH by se v případě schválení více přiblížilo parlamentnímu systému. Změny sice měly být relativně malé, ale byly maximem možného, co mezi sebou mohly všechny strany vyjednat. Představovaly by důležitý symbolický krok ke standardní

---

³³ Pajić, Z., „Bosnia and Herzegovina: Statehood at a Crossroads“, *Transitions Online* (14. února 2006): 3, <http://www.ceeol.com.ezproxy.is.cuni.cz/asp/getdocument.aspx?logid=5&id=84f5ce76-e94e-446a-af93-546de1c205bc>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

³⁴ Skrbic, M., „Bosnia: Constitutional questions“, *Transitions Online* (7. prosince 2005): 1, <http://www.ceeol.com.ezproxy.is.cuni.cz/asp/getdocument.aspx?logid=5&id=0de9fff6-d26d-4843-b489-cf4add3195be>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

³⁵ Skrbic, Vogel, „Bosnia: Constitutional reform falters“, 2.

správě země a jistý příslib do budoucna. V neposlední řadě by vyhověly námitkám Rady Evropy a EU. Bezprecedentní na těchto dohodách byla společná dohoda sedmi hlavních politických stran ze všech tří státotvorných národů. Naděje na přijetí v parlamentu byly tedy poměrně velké, nicméně existovaly skupiny, které byly proti. Silný odpor k navrženým dodatkům měl bývalý premiér a tehdejší člen prezidia za Bosňáky Haris Silajdžić a jeho Strana pro BiH (SBiH) a část Chorvatů z HDZ. Zatímco podle Silajdžiće šlo o změny-nezměny a jejich přijetí by dle něj znemožnilo rozsáhlejší reformy v budoucnu, podle některých Chorvatů, kteří se během března odštěpili od HDZ, by jejich národ neměl v novém parlamentu dostatečné zastoupení.³⁶ K odmítnutí balíčku vyzvala také katolická církev.³⁷ Varovným signálem byla slabá podpora veřejnosti, která činila přibližně 30%. Hlavním důvodem bylo, že neproběhla téměř žádná veřejná diskuze nad tímto tématem a občané nepociťovali k dohodě důvěru, protože v jejich očích postrádala legitimitu.³⁸

Neúspěch měl za následek jednak nesplnění požadavků mezinárodních institucí, jednak znamenal na delší dobu odklad řešení. Jelikož mezinárodní společenství v čele s EU a OHR vyvinulo velké úsilí, aby bylo dosaženo úspěchu, obávali se někteří Bosňané, že to bylo naposledy, kdy se v této míře tyto instituce angažovaly. Krach hlasování spolu s reformou odsunul i další sblížování s EU a odsunul ukončení mise OHR na neurčito.³⁹ Přirozeně dále znechutil politiku občanům, určil hlavní téma podzimních voleb a odstartoval předvolební kampaň. Např. Milorad Dodik, představitel Srbů, oznámil, že v budoucnu bude trvat na tom, aby BiH byla definována jako federace.⁴⁰ To by znamenalo pravý opak dubnového balíčku.

Další samostatnou kapitolu tvoří tzv. prudský proces. Probíhal během jara a léta 2009. V tomto případě se nedá hovořit ani o konkrétních návrzích. Jednání se účastnila jen malá část politického spektra a ta se dohodla v podstatě jen na tom, že se chtějí dohodnout.⁴¹ OHR chtěl nejprve ponechat hlavní iniciativu domácím politikům, ale tato taktika k ničemu nevedla. Když se OHR stal později toho roku aktivnějším účastníkem, jednalo se už o jiný proces. Paradoxně právě tento nejméně ucelený a koordinovaný pokus o revizi ústavy přinesl dosud jedinou změnu schválenou standardní parlamentní

---

³⁶ Ibid, 3.

³⁷ Naopak Islámská rada změny podpořila a nepřímou odsoudila přístup Silajdžiće.

³⁸ Søberg, „The Quest for Institutional Reform in Bosnia and Herzegovina“, 730.

³⁹ Přestože jeho mandát měl vypršet v roce 2008, bylo nepředstavitelné, že by za současné situace nebyl prodloužen.

⁴⁰ Søberg, „The Quest for Institutional Reform in Bosnia and Herzegovina“, 731.

⁴¹ Gavrić, Banović, „Constitutional reforms in Bosnia and Herzegovina“, 72.

cestou. Šlo o úpravu statutu Distriktu Brčko, který získal pevnější ukotvení jako samosprávný celek a stal se méně závislým na entitách, které ho společně spravují. Dále byla Parlamentnímu shromáždění BiH dána pravomoc upravovat vztah BiH s Brčkem jím přijímanými zákony. Dodatek byl přijat již koncem března, přičemž rozhovory pokračovaly dále.

Jednání v červnu a červenci přinesla velký rozkol mezi všemi aktéry. Parlament RS v květnu schválil usnesení, v němž požadoval navrácení všech pravomocí, jež v minulosti převedl na centrální instituce a vyzval OHR, aby se přestal aktivně vměšovat do vnitřních záležitostí BiH. V reakci na to se Bosňáci odmítli účastnit dalších jednání a podrobili OHR tvrdé kritice za to, že nedokázal RS a jejího lídra M. Dodika „umravnit“.⁴² Pravda je taková, že požadavky Srbů šly zcela proti předchozím návrhům a některé z nich (ohledně OHR) mohly být vnímány i jako porušování DPA, nebo alespoň její podrývání. Zcela jistě nepřinesly žádný pozitivní pokrok a zhoršily již tak napjaté vztahy mezi etniky. Nikoli nemožný je i scénář, že návrhy RS nebyly podány proto, aby byly přijaty, ale proto, aby se udržel *status quo*, který Dodikovi a spol. evidentně vyhovoval. Jakákoli dohoda v duchu předchozích návrhů by totiž umenšila vliv a moc těchto lidí. Na rozdíl od fiaska z roku 2006 neznamenal krach Prudského procesu pozastavení všech snah na další tři roky, protože se relativně plynule přešlo do další fáze hned poté, co se situace zklidnila.

Oproti obavám z roku 2006 se rozhodlo mezinárodní společenství a zahraniční politici a diplomaté vložit velké úsilí a poměrně hodně politického kapitálu do tzv. butmirského procesu. Jednalo se v říjnu, a to ve dvou kolech. Návrhy byly v podstatě stejné jako v dubnovém balíčku, snad jen s rozdílem, že členy horní komory Parlamentu BiH by volili poslanci dolní komory parlamentu, nikoli poslanci parlamentů entit.⁴³ Jednání se účastnili zástupci EU a USA. Nicméně bosensští politici přišli na jednání se zcela radikálně odlišnými názory a nehodlali z nich za žádnou cenu ustoupit. Bosenskosrbský premiér Dodik nechtěl ani slyšet o předávání pravomocí, člen prezidia za Bosňáky, Silajdžić, naopak požadoval úplné zrušení RS a Chorvati tradičně

---

⁴² Latal, S., „Western Defeat Brings New Low in Bosnia“, *Balkan Insight*, <http://www.balkaninsight.com/en/article/western-defeat-brings-new-low-in-bosnia>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

⁴³ Gavrić, Banović, „Constitutional reforms in Bosnia and Herzegovina“, 72.

požadovali vlastní entitu. Jednání skončila naprosto bez výsledku i přes velkou snahu hlavně EU a USA.⁴⁴

Hlavním důvodem nepřijetí návrhů této iniciativy se zdá být celková radikalizace zástupců všech tří státotvorných národů. Jestliže o tři roky dříve se dokázali shodnout na kompromisu v podobě dubnového balíčku, ačkoli do jednání šli téměř se stejnými a stejně nerealistickými představami, tentokrát od nich nikdo neustoupil. Naopak někteří, především M. Dodik, své návrhy ještě více stupňovali. Panuje zde také neshoda na tom, proč ústavu reformovat, což vychází s předpokládaných cílů. M. Dodik si např. nemyslí, že ústava v současné podobě brání integraci do EU a NATO a že kritéria pro vstup by měla být jiná.⁴⁵ To by ale znamenalo popření jednoho ze základních motorů změn. Je ovšem irelevantní, co si o kritériích myslí M. Dodik, protože on je netvoří a pokud chce do EU vstoupit, bude se muset přizpůsobit. Není tedy divu, že nedošlo ani k hlasování v parlamentu, neboť k dohodě nedošlo ani v užším kruhu politických špiček.

Kritice se nevyhnuli ani zahraniční diplomaté, a to z několika důvodů. Nejprve chtěli návrhy prezentovat účastníkům jednání a před veřejností je tajit. Tím se v ještě horší míře opakovala chyba z roku 2006, kdy byla účast veřejnosti minimální, dohoda však nebyla tajena. Nicméně brzy došlo k únikům a rysy dokumentu vešly ve známost. Zde se otevřel prostor pro další kritiku, protože Bildt a Steinberg prý ustupovali až příliš moc a jimi navrhované dodatky by mnoho nezměnily, kdyby přece jen vstoupily v platnost. Je ale nespravedlivé vyčítat oběma diplomatům právě tuto věc. Když i tuto vstřícnější verzi politici odmítli, těžko by přijali jakoukoli radikálnější. Jednoznačně chybné se ovšem zdá být obcházení OHR v této věci. Jestliže je OHR hlavní mezinárodní pákou v zemi, pak je tento postup nelogický. Mimoto se touto taktikou přičinili o další pokles už tak slabé autority OHR. Navíc podle kritiků primární motivací mezinárodních vyjednávačů nebylo posunout BiH vpřed, ale dosáhnout dostatečných

---

⁴⁴ Jednání společně iniciovali Carl Bildt (ministr zahraničí tehdy předsednické země EU – Švédsko) a James Steinberg, náměstek (zástupce) americké ministryně zahraničí H. Clintonové. Po neúspěšném prvním sezení začátkem října oba postupně obcházeli jednotlivé politiky a snažili se s nimi vyjednávat, na výsledku druhého setkání 20.-21. října se to ale neprojevalo. Latal, S., „Concerns Grow as Bosnians Reject Reform Package“, *Balkan Insight*, <http://www.balkaninsight.com.ezproxy.is.cuni.cz/en/article/concerns-grow-as-bosnians-reject-reform-package>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

⁴⁵ Editorial Board Helsinki Charter, „Belgrade and Banjaluka: Together for Partition of Bosnia“, *Helsinki Bulletin*, č. 49 (prosinec 2009): 2-3.

změn k tomu, aby bylo možno ukončit činnost OHR.⁴⁶ Pokud by to byla pravda, bylo to jistě cynické a vypočítavé, ale pokud by „vedlejším efektem“ byla reforma BiH, účel by světil prostředky.

Neschválení mělo za následek samozřejmě další prodloužení nevyhovujícího *statu quo*, přibližování se euroatlantickým strukturám zůstalo na mrtvém bodě a obyvatelstvo ani tentokrát nemohlo pociťovat satisfakci. Nekončící hádky a současný stav věci se zdají politikům vyhovovat a umožňují přetrvávání této situace ať už proto, že jim přímo zajišťuje trvající moc, tak i proto, že se jich osobně týká nepřímo. Pokud někdo trpí špatným vládnutím, jsou to občané bez rozdílu národnosti. Špatná ekonomická situace, vysoká míra korupce a jiné kriminality, to vše je nepřímý důsledek nečinnosti, ovšem důsledek, který mívá politické elity. Stručně řečeno, politici nemají žádný osobní zájem zemi dobře spravovat. Vzhledem k tomu, že voliči vybírají přibližně stále stejně podle etnického klíče, reálné nebezpečí nezvolení nehrozí. Politici mají exkluzivitu vládnutí nad „svým“ územím, a přestože jsou voleni ve svobodných volbách, v podstatě jde o diktaturu úzké elity s minimální účastí občanů.⁴⁷

Dalším důsledkem byla krize ohledně RS. M. Dodik dokonce hrozil jednostranným vyhlášením nezávislosti RS po vzoru Kosova.⁴⁸ I když se tato možnost zdá nepravděpodobná, nemělo by se zapomínat na začátek 90. let, kdy také málokdo předvídal tak krvavý rozpad Jugoslávie. Na druhou stranu, přestože po rutinní stránce by nezávislost RS byla možná (instituce na to má), geograficky by šlo o neživotaschopný státní útvar. I toto je ale nebezpečí, se kterým je nutno počítat. Je otázkou, jak by zareagovalo mezinárodní společenství, protože početní stavy ozbrojených jednotek EU byly tehdy natolik malé, že by bez posil nedokázaly nic změnit. Zcela jistě by nastala regionální nestabilita a téměř určitě by vypukla nová válka (je otázkou, na jak dlouho a jak vážná by byla), ostatně tehdejší chorvatský prezident Stjepan Mesić prohlásil, že v případě pokusu o vyhlášení nezávislosti RS by do země

---

⁴⁶ Latal, „Concerns Grow as Bosnians Reject Reform Package“.

⁴⁷ Džihović, V., a Segert, D., „Lessons from „Post-Yugoslav“ Democratization: Functional Problems of stateness and the limits of democracy“, *East European Politics and Societies* (May 3 2011): 6-11.

⁴⁸ Podle neověřených uniklých informací z depeše amerického diplomata zveřejněných na Wikileaks si Dodik dokonce přál nezávislé Kosovo, aby byl vytvořen precedens, který by mohla následovat RS. Dodik to ovšem popírá. „Bosnian Serb Leader 'Supported Ahtisaari Plan'“, *Balkan Insight*, <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnian-serb-leader-supported-ahtrisaari-plan>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

poslal armádu.⁴⁹ Důsledky posledního neúspěchu ohledně dodatků ústavy tak mimo standardní dopady na vnitřní život v BiH značně ovlivnily dění v celém regionu a nepřímo se zvýšilo napětí. Koncem roku 2009 také bylo jasné, že jednání budou přerušena opět na delší dobu, protože na podzim 2010 čekaly BiH volby.⁵⁰ A to bez ohledu na rozsudek Evropského soudu pro lidská práva, který uložil BiH úkol změnit diskriminační části ústavy do května 2010.

---

⁴⁹ „Mesic: 'I Would Use Army against Bosnian Serb Secession'“, *Balkan Insight*, <http://www.balkaninsight.com/en/article/mesic-i-would-use-army-against-bosnian-serb-secession>.

⁵⁰ Funkční centrální vládu se podařilo sestavit až 28. prosince 2011, pauza v jednání tak byla ještě delší, než se čekalo.

2. Další demokratizační faktory a podíl EU

Kromě ústavy, která je základním zákonem jakékoli republiky, existují samozřejmě i další kritéria demokratičnosti dané země. Některá jsou univerzální, jiná specifická pro každý stát. Zcela zásadní pro funkční demokracii je aktivní občanská společnost, čímž se myslí aktivní účast ve veřejném dění, členství ve spolcích, organizacích, politických stranách, rozvoj kultury atd. Pro rozvoj demokracie je nutná určitá míra spokojenosti občanů s životními podmínkami. Z nich je nejčastěji zmiňována ekonomická situace, kde sice neplatí zcela univerzální rovnítko mezi bohatstvím a spokojeností, ale určitě hraje významnou roli. Pro spokojenost občanů a fungování demokracie je dále nutná dobrá práce policie a rovnost před zákonem, svoboda slova a svoboda tisku. V případě BiH platí pro budoucí pozitivní vývoj ještě ona specifická kritéria, vycházející z nedávné minulosti. Jsou jimi návrat uprchlíků a spolupráce s Mezinárodním trestním tribunálem pro bývalou Jugoslávii (ICTY). Důležitým faktorem v plnění a hodnocení těchto kritérií demokratičnosti je role mezinárodního společenství, hlavně pak EU, a povaha této spolupráce. Hodnocení a analýza role EU je jedním z cílů této práce.

Cíle, které by měla sledovat BiH, jsou jasné: je to naplnění kritérií demokratičnosti popsanych v předchozím odstavci. Cíle EU a způsoby, jak se k nim dobrat, ale na první pohled až tak jasné nejsou. Přitom ovlivňují cestu BiH k demokracii a její úspěšnost. Dlouhodobým cílem EUFOR je stabilní multietnická BiH na nezvratné cestě do EU, střednědobým pak bezpečnost, funkční právní prostředí a podpora integrace do EU a konečně krátkodobým cílem je dohled nad implementací DPA.⁵¹ To jsou dost ambiciózní cíle, které však nejdou do detailů. Nicméně Unii preferované cesty, jak k nim dojít, existují. Vychází z Rámce EU pro obnovu míru (EUPF). Podle kritiků je však příliš technický, vychází z představ o fungování státu a společnosti, jak ji chápou vyspělé liberální demokracie, a proto nemůže být v BiH bez úprav s úspěchem použit. Misi v BiH navíc EU chápe ze svého pohledu velmi prestižně a chce uspět také proto, aby zvýšila svůj mezinárodněpolitický kredit.⁵² Samozřejmě by bylo lepší, pokud by jedinou motivací EU byla snaha o stabilizaci BiH. Ale vlastní zájmy alespoň pojišťují její setrvání, dokud nedokončí vytyčený úkol. Přesto je další integrace a

---

⁵¹ Závěšický, J., „Ambice a schopnosti Evropské unie. Analýza vojenských operací na podporu míru“, *Mezinárodní vztahy*, č. 2 (2007): 43-44.

⁵² Kappler, S., a Richmond, O., „Peacebuilding and Culture in Bosnia-Herzegovina: Resistance or Emancipation?“, *Security Dialogue* 42, č. 3 (2011): 261-3.

spolupráce s EU nevyhnutelná a jediná možná cesta, protože EU stále dokáže hodnoty a cíle definovat lépe než balkánské státy samotné.⁵³ Odpovědnost leží jak na domácích politicích, tak na mezinárodním společenství, které se ovšem o BiH začalo méně zajímat po vypuknutí válek v Iráku a Afghánistánu.

2.1 Ekonomická situace

HDP podle parity kupní síly činilo v závěru první dekády 21. stol. 8000 dolarů. Ekonomika stále byla v transformaci pouze s minimálními tržními reformami a byla velmi závislá na vývozu kovů, zahraniční pomoci a penězích posílaných Bosňany ze zahraničí, tudíž byla velmi zranitelná.⁵⁴ V kontextu ostatních zemí západního Balkánu byla BiH s ekonomickou transformací vždy pozadu. Toto zpoždění bylo do značné míry zaviněno válkou. Privatizace začala až v roce 1999 a podíl státu na HDP zůstával stále poměrně vysoký, v roce 2006 činil 45%. I tak se jednalo o zlepšení v porovnání s 65% v roce 2000. Mimořádně důležité jsou pro BiH zahraniční investice, i když jsou v porovnání se sousedními státy nízké.⁵⁵ Podle zkušeností se lépe dařilo zemím, které prodělaly nějakou formu institucionální a ekonomické reformy, neboť se tím staly atraktivnější pro investory.⁵⁶

Úloha EU v procesu ekonomického rozvoje má velký potenciál hlavně v jedné věci: privatizaci strategických podniků společnostmi z EU. Ty totiž mohou přinést velmi cenné know-how, které v oblasti podnikání a kapitalismu schází, a samozřejmě finanční prostředky na modernizaci, která by bez přílivu peněz zvenčí těžko mohla proběhnout. Zásadní je též de-etnizace hospodářství, kdy jsou funkce ve státních podnicích a ekonomické pozice ve státní správě přidělovány na základě národnosti. V případě politických rozhodnutí týkajících se hospodářství jsou ale šance EU na prosazení změn podobně nízké jako v oblasti reformy ústavy. Také v hospodářské oblasti panuje neshoda mezi politiky, když entity chtějí ovlivňovat maximum na úkor centrálních institucí. Ve výsledku tím paralyzují celou ekonomiku, protože vláda není schopná přijmout žádné rozhodnutí a ve výsledku na takto paralyzované situaci trátí

---

⁵³ Democratization in the Balkans. 20-21.

⁵⁴ „The World Factbook“, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html>.
Poslední přístup 12. 5. 2012.

⁵⁵ V roce 2005 činily v BiH 500 dolarů na hlavu, kdežto v Chorvatsku 2750 dolarů. Farkas, R. P., Europe's Troubled Region (Boston: Northeastern University Press, 2007): 84-85.

⁵⁶ Ibid, 63.

všichni bez rozdílu národnosti.⁵⁷ Beze změny zákonů by totiž vstup na bosenský trh znamenal pro zahraniční investory příliš velké riziko. Příliv peněz a moderních trendů je tak značně brzděn.

Slabinou bosenské ekonomiky, a tím pádem i negativním vlivem na situaci občanů, je zahraniční obchodní deficit. V roce 2010 činila hodnota importu dvojnásobek exportu.⁵⁸ Je velmi pravděpodobné, že důvodem je stále ještě nedostatečná obnova výrobních kapacit zničených válkou. Velkou vzpruhou byla liberalizace obchodu s EU (celkem se bezcelní režim vztahuje asi na 11 000 druhů zboží) díky podpisu Stabilizačního a asociačního paktu (SAA). Měla pomoci bosenským exportérům, ale byla doprovázena i vedlejšími efekty. Jeden z nich byl opět způsoben jak jinak než neschopností dohody politiků. Protože podnikatelské prostředí v BiH není dobré, panuje v něm značná byrokracie, náklady na start byznysu jsou vysoké a banky poskytují málo úvěrů, nemohou tamní firmy paradoxně konkurovat těm evropským. A to jak na domácím trhu, tak na evropském. Příznačný je i vysoký podíl šedé ekonomiky, která taktéž ničí legální domácí výrobu a stát tím navíc přichází o mnoho peněz na daních. Přesto se export do EU v letech 2000-2006 zdvojnásobil,⁵⁹ jednalo se ale o růst z nízkých čísel, takže procentuální vyjádření může být zavádějící.

Podobná gesta jako otevření evropského trhu velmi pomáhají, byla by však účinnější, kdyby je EU více koordinovala s prosazováním politických změn a harmonizací právních norem. Přestože poslední desetiletí ekonomika BiH rostla, její potenciál je větší. Faktem je, že nezaměstnanost dosahovala ve volebním roce 2010 27,2%⁶⁰ a v roce 2006 žila polovina obyvatel pod hranicí chudoby nebo byla chudobou bezprostředně ohrožena.⁶¹ Je těžko představitelné, že by lidé v takové ekonomické situaci cítili sounáležitost se státem a jevili zájem o rozvoj občanské společnosti. Nicméně EU může poměry pozitivně ovlivnit, pokud bude mít propracovanější strategii a větší zájem.

---

⁵⁷ Čaušević, F., „Economic Liberalization, Fragmentation and Opening up the Economy in Bosnia and Herzegovina“, *Forum Bosnae*, č. 39 (2007): 297.

⁵⁸ „The World Factbook“, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

⁵⁹ Čaušević, „Economic Liberalization, Fragmentation, 107.

⁶⁰ V roce 2008 byla nezaměstnanost 23,4% a v roce 2009 24,1%. „Anketa o radnoj snazi 2010“, http://www.bhas.ba/tematskibilteni/lfs_2010_001_01-bh.pdf. Poslední přístup 12. 5. 2012.

⁶¹ Farkas, *Europe's Troubled Region*, 141.

2.2 Ozbrojené složky

Třetí plochou ve spolupráci s EU i NATO byla problematická struktura armády a policie. Oba sbory totiž ve chvíli, kdy mírovou misi přebírala EU, neexistovaly na centrální úrovni, ale jen na úrovni entit. Armáda jednoho státu se dvěma různými veleními, z nichž každé zastávalo radikálně odlišné postoje, se pochopitelně nemohla stát členem NATO ani participovat v programu Partnerství pro mír (PfP). Stejně tak policie, která nespolečně pracovala na celostátní úrovni, nemohla efektivně bojovat se zločinem. V této oblasti si EU a NATO rozdělily role: EU zaštitila snahy o reformu policie Policejní misí EU (EUPM) a NATO sjednocení a reformu armády.

EU se v případě budoucnosti bosenské policie vyjádřila jasně: pokud nebudou splněny její podmínky, nemohou pokračovat jednání o podpisu SAA. Zásadní podmínky byly tři: exkluzivní kompetence musí držet centrální instituce, nesmí docházet k ovlivňování práce na politickou objednávku a policejní okrsky musejí být utvořeny na základě praktických potřeb, nehledě na hranice entit. Pro potřeby vyjednávání byla sestavena Komise pro restrukturalizaci policie (PRC), v níž zasedali i experti z EU a obou entit. Okrsků mělo být co nejméně, ideálně pod deset. Přestože v komisi panoval široký odborný konsenzus, hlavně zástupci RS říkali, že politicky je takový model neprůchodný, přestože ho i oni považují za správný. Výsledná dohoda znamenala exkluzivitu centrálních institucí v řízení policie, vytvoření deseti okrsků (přesahujících i hranice entit) a vytvoření jednotných specializovaných složek. Nicméně parlament a prezident RS odmítli dokument schválit a ministři vlády RS podali demise. Krize trvala celé léto 2005 a skončila až 5. října souhlasem RS s reformou.⁶²

Srbové původně navrhovali již existující a oddělenou policejní strukturu zastřešit jakýmsi centrálním „deštníkem“. Policie by byla formálně jednotná, v praxi by se ale nic nezměnilo. To EU pochopitelně odmítla a dotlačila všechny strany k dohodě. Ta však nikdy nebyla uvedena v život a EU začala činit kontroverzní kroky. Přestože si původně určila jasná kritéria, bez jejichž splnění integrační proces nebude pokračovat, nakonec ustoupila. I když reforma policie v praxi neproběhla, EU stačila dohoda na papíře a BiH mohla podepsat SAA. V roce 2008 padlo rozhodnutí o vytvoření centrálního Direktorátu pro spolupráci mezi policejními složkami. Jednalo se *de facto* o původní návrh řešení z dílny RS na zastřešení existující policie, který EU vždy odmítala

---

⁶² Lyon, J., „Overcoming Ethnic Politics in Bosnia“, in *Peacebuilding and Civil Society in Bosnia-Herzegovina*, 60-65.

jako nedostatečný. Nicméně i tento návrh zůstal pouze na papíře a v roce 2010 byla situace stejná jako o deset let dříve.⁶³

Policie zůstala paralyzovaná a v podstatě bezmocná v boji se zločinem, protože komunikace mezi policejními sbory obou entit byla špatná. Na kvalitě systému spravedlnosti v BiH nepřidává ani soudnictví, jehož autorita bývá zpochybňována politiky. M. Dodik dokonce zpochybňuje legitimitu soudců.⁶⁴ V takovéto atmosféře se nedají očekávat dobré výsledky například při vyšetřování politických kauz a společnost se právem může cítit rozhořčena. Slabá a nefungující justice a policie nahrávají právě těm silám, v jejichž zájmu rozhodně není rozvoj demokracie a EU to svým smířlivým postojem umožňuje. A v neposlední řadě bylo jednou ze snah EU stanovit národnostní kvóty a pomocí pozitivní diskriminace dostat do služby v konkrétních oblastech příslušníky národa, který je v policejním sboru v daném okrsku v menšině. Kvůli tomu by v některých oblastech museli policii opouštět policisté bez ohledu na jejich pracovní výsledky, ale pouze kvůli příslušnosti ke konkrétnímu národu.⁶⁵ Také tato snaha je v protikladu se strategií EU sjednotit zemi. Dalším z důvodů neúspěchu EUPM je pravděpodobně i její slabý mandát a nízká prestiž mezi bosenskými politiky.⁶⁶

Restrukturalizace armády dopadla o něco lépe než reforma policie. Zde měla ze zahraničních subjektů hlavní slovo NATO. Podobně jako motivací k reformě policie byla hlubší integrace BiH do EU, na přestavbě armády záviselo členství BiH v programu NATO Partnerství pro mír. Jednotné velení bylo vytvořeno koncem roku 2005 a přesně rok poté NATO splnila slib, navíc další pokrok v integraci znamenal summit NATO v Bukurešti v roce 2008.⁶⁷ Restrukturalizace armády nemá přímý vliv na kvalitu demokracie v BiH, ale umožňuje další integraci do euroatlantických struktur, které mají na rozvoj země pozitivní dopad.

---

⁶³ Sarajlić-Maglić, D., „Bosnia and Herzegovina: Will Europe Make Democracy work?“, *Southeast Europe. Journal of Politics and Society* 57, č. 2/3 (2009): 172.

⁶⁴ Latal, S., „Bosnian Serb Leader Criticises State Judiciary“, *Balkan Insight*, <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnian-serb-leader-criticises-state-judiciary>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

⁶⁵ Celador, G. C., „Police Reform: Peacebuilding through ‚Democratic Policing‘?“, in *Peace without politics?*, 62-63.

⁶⁶ Lyon, J., „EU's Bosnia Police Mission Is 'Laughing Stock'“, <http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/balkans/bosnia-herzegovina/op-eds/eus-bosnia-police-mission-is-laughing-stock.aspx>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

⁶⁷ Sarajlić-Maglić, „Bosnia and Herzegovina: Will Europe Make Democracy work?“, 172.

2.3 Spolupráce s ICTY

Ačkoli míra spolupráce s ICTY nemá přímý vliv na každodenní fungování BiH, je mimořádně důležitá pro sbližování s EU. Ta je společenstvím států postavených na liberálně demokratických základech a vláda práva je pro členské státy minimálně stejně důležitá jako ekonomická situace. Jakou důležitost EU spolupráci s ICTY přikládá je patrné i na zkušenosti Chorvatska a Srbska, s nimiž EU odmítla zahájit přístupové rozhovory, dokud nebudou dopadeni hlavní váleční zločinci. V roce 2004 něco podobného zažila i BiH, kdy jedním z důvodů zmrazení rozhovorů o její účasti v Partnerství pro mír byla nedostatečná spolupráce RS s ICTY.⁶⁸ Vypořádání se s minulostí je zkrátka jedním z hlavních kroků k nalezení společné řeči i v praktické politice.

Oproti Chorvatsku a Srbsku je BiH odlišná tím, že se skládá z velmi autonomních entit. Pokud jedna z nich s ICTY spolupracuje a druhá nikoli, ve výsledku je s BiH zacházeno jako s nedostatečně spolupracující zemí. Tato situace v minulosti nastala, když spolupráce FBiH byla označena za uspokojivou, kdežto spolupráce s RS byla nedostatečná. Poprvé byla RS v hodnotící zprávě ICTY za některé dílčí kroky pochválena až v roce 2005, celkové hodnocení však bylo stále negativní. Neuspokojivě byla hodnocena snaha vydávat obviněné do Haagu a poskytovat dokumenty z doby války, které mohou sloužit jako důkazní materiály.⁶⁹

V tom samém roce (2005) učinila BiH nedocenitelný krok, když v rámci soudní struktury ustavila Oddělení pro válečné zločiny. Ne všichni obvinění musejí být od té doby souzeni v Haagu. Skutečnost, že jsou odsouzeni (popřípadě osvobozeni) v BiH napomáhá bezesporu přiblížení procesů většinové společnosti. Proces mají všichni obrazně řečeno na dosah ruky a nemůže docházet ke zpochybňování legitimacy procesu na základě skutečnosti, že se koná kdesi v zahraničí. Dochází sice ke zpochybňování na základě jiných důvodů (národnost soudce), ale ve výsledku toto speciální oddělení funguje dobře a má na kontě už několik desítek odsouzených, často k trestům vyšším než 20 let. Nicméně mnohým politikům je velmi nepohodlný, a proto se různými obstrukcemi snaží paralyzovat jeho fungování. Například v roce 2009 mu parlament

---

⁶⁸ Lyon, „Overcoming Ethnic Politics in Bosnia“, 56.

⁶⁹ „Report of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991“, 2005, 17.

http://www.icty.org/x/file/About/Reports%20and%20Publications/AnnualReports/annual_report_2005_en.pdf. Poslední přístup 12. 5. 2012.

nejprve přidělil nedostatek peněz a posléze se zdráhal prodloužit mandát zahraničních soudců, když bylo jasné, že jejich odchod by ochromil probíhající procesy. Tehdy zasáhl OHR, který využil svých pravomocí a mandáty soudců prodloužil svým rozhodnutím.⁷⁰ Je nezbytné, aby EU vyjádřila svou podporu a pomohla speciální soud ochránit před útoky politiků.⁷¹ Celkově je však souzení válečných zločinců v BiH jednou z mála oblastí, která v posledních letech fungovala. Jednou z možných příčin je, že tato kategorie spadá mezi naprosté priority EU a OHR, ve kterých není ochota k ústupkům.

Spolupráce BiH (a hlavně RS) s ICTY nakonec dosáhla velmi uspokojivé úrovně téměř ve všech oblastech. Pouze RS bylo vytýkáno, že vyjádření jejich představitelů, podporující obviněné a odsouzené válečné zločince, jsou nepřijatelná a podkopávají autoritu tribunálu a vážnost rozsudků.⁷² Otázkou však je i to, jakou důvěru má ICTY mezi občany BiH. Podle průzkumu z roku 2002 se jednalo s 51% o instituci s nejvyšší důvěrou obyvatel BiH. Nicméně čísla ve FBiH a RS se radikálně lišila, když důvěra v ICTY v RS činila pouhá 4%.⁷³ Ale v nedávné době prestiž ICTY utrpěla i mezi lidmi, kteří jej dlouhodobě podporují a důvěřují mu. Série událostí, například předčasné propuštění bývalé vysoké představitelky RS Biljany Plavšićové, průtahy v přelíčeních apod. vyvolaly negativní reakce.⁷⁴ Přestože ICTY vykonal nenahraditelnou činnost jak v podobě rozsudků nad válečnými zločinci, tak v podobě podpory souzení některých obviněných na půdě BiH, některá jeho rozhodnutí byla kontroverzní a vrhla negativní stín na jinak dobrou práci na poli vyrovnání se s minulostí v BiH. Celkově však tato oblast poválečného vývoje může být hodnocena pozitivně, stejně jako role EU a OHR v ní.

---

⁷⁰ Alic, A., Erjavec, D., „Bosnia State Court Triumphs over Troubles in 2009“, *Balkan Insight*, <http://www.balkaninsight.com.ezproxy.is.cuni.cz/en/article/bosnia-state-court-triumphs-over-troubles-in-2009>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

⁷¹ Tolbert, D., „EU Must Protect Bosnia’s War Crimes Court“, *Balkan Insight*, <http://www.balkaninsight.com.ezproxy.is.cuni.cz/en/article/eu-must-protect-bosnia-s-war-crimes-court>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

⁷² „Report of the International Tribunal“, 2009. 17-18. http://www.icty.org/x/file/About/Reports%20and%20Publications/AnnualReports/annual_report_2009_en.pdf. Poslední přístup 12. 5. 2012. a „Report of the International Tribunal“, 2010. 18. http://www.icty.org/x/file/About/Reports%20and%20Publications/AnnualReports/annual_report_2010_en.pdf. Poslední přístup 12. 5. 2012.

⁷³ Meernik, J., „Justice and Peace? How the International Criminal Tribunal Affects Societal Peace in Bosnia“, *Journal of Peace Research* 42, č. 3 (May 2005): 274.

⁷⁴ Husejnovic, M., „Hague Tribunal’s Prestige Fades as Closure Looms“, *Balkan Insight*, (September 17 2009). <http://www.balkaninsight.com.ezproxy.is.cuni.cz/en/article/hague-tribunal-s-prestige-fades-as-closure-looms>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

2.4 Rozvoj občanské společnosti jako garance míru a demokracie

Během svého mandátu se evropská mise v BiH snažila především přimět tamní politiky ke změně ústavy a dalších zákonů, souvisejících se správou země. V rámci zachování entit se EU a OHR snažily podnítit politiky všech tří státotvorných národů BiH, aby předali centrální vládě část svých pravomocí v zájmu efektivnější správy státu. Konečným a hlavním cílem bylo (a stále je) budoucí členství BiH v EU. Unie sama vyvíjela jistou aktivitu, která měla změnám napomoci. V této oblasti však panují pochybnosti, zda jsou cíle EU správné a zda se rozhodla uplatňovat své vize správným způsobem. V kapitole o Ústavě BiH je již zmíněno, že případné změny a dodatky musí mít širokou podporu veřejnosti, jinak svůj účel nesplní. K rozvoji demokracie a udržitelného míru je nutná angažovaná občanská společnost. A je diskutabilní, zda je EU v její podpoře dostatečně aktivní.

Po volbách v roce 2006 nastal mezi bosenskými politiky po mírně klidnějším období návrat k silně nacionalistické rétorice, v níž vynikaly především dvě osoby: tehdejší předseda vlády RS M. Dodik a člen prezidia za Bosňáky H. Silajdžić. EU na jejich styl (hlavně na Dodikův) nedokázala adekvátně reagovat.⁷⁵ Dodik opakovaně zpochybňoval autoritu OHR, ale EU ani nikdo jiný se výrazněji neohradil. Místo toho EU slevila z požadavků a začala prosazovat čistě ty cíle, po jejichž splnění by mandát OHR mohl skončit. OHR už není tím hlavním a jediným subjektem, který drží BiH pohromadě, ale pokud existuje a mezinárodní společenství se angažuje, zůstává BiH zbytku světa na očích a umenšuje se riziko opětovného vypuknutí násilí. Nicméně za neuspokojivou situaci jsou stejně odpovědní domácí politici a mezinárodní společenství (tedy především EU).⁷⁶ V každém případě platí, že čím větší vliv mají M. Dodik a jemu podobní, tím menší je šance na modernizaci země a posílení občanské společnosti.

Mezi samotnými členy EU panuje neshoda, jak dál pokračovat. Někteří chtějí pokračovat ve stávajícím modelu s OHR, jiní jej chtějí co nejdříve plně nahradit posíleným mandátem mise EU.⁷⁷ Druhý jmenovaný postup ale přispívá ke změkčování podmínek a způsobuje, že cílem EU je členství BiH v ní prostřednictvím prosazení

---

⁷⁵ Sarajlić-Maglić, „Bosnia and Herzegovina: Will Europe Make Democracy work?“, 189.

⁷⁶ Prelec, M., „Bosnia: Facing Our Fears“, *Transitions Online* (December 8 2009): 1.

<http://www.ceeol.com.ezproxy.is.cuni.cz/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=d621f3bf-31a3-4ad9-88a8-60367dc1a60c>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

⁷⁷ *Ibid*, 2.

marginálních reforem. Aby byl přerod ve stabilní demokracii úspěšný, mělo by tomu být právě naopak – cílem by měla být demokratizace a rozvoj BiH a členství v EU by mělo být jen možným bonusem a zároveň lákadlem. Hlavní smysl reforem by měl tkvět v široce podporovaných hlubších změnách, které budou v zájmu většiny obyvatelstva, nikoli polovičaté změny, které jen umožní integraci s EU, ale na reálné situaci nezmění nic.⁷⁸

Významnou úlohu v občanské společnosti hrají různé spolky a neziskové organizace. V EU jsou populární a nejde vždy jen o humanitární organizace, ale i o novinářské spolky, kulturní a umělecké skupiny, zájmové organizace. Podpora neziskových organizací v BiH je součástí strategie podpory občanské angažovanosti. Po válce poslalo mezinárodní společenství do BiH velké sumy peněz na obnovu zničené infrastruktury, ale hodně peněz putovalo a stále putuje do země skrze tamní i mezinárodní neziskové organizace. Kvůli širokému spektru zaměření si sponzoři a EU sami museli pečlivě vybírat, kam své peníze pošlou. Sledování převládajících trendů ve financování napovídá mnohé o strategii a prioritách EU v BiH.

Neziskové organizace a spolky pochopitelně musejí plnit kritéria dárců, aby mohly dostat finanční podporu. Problémem je, že dárci, mezi něž se řadí i EU, pořádně nevěděli, jaká kritéria stanovit. Často vycházeli ze svých zkušeností s liberální evropskou společností, které však nelze aplikovat na BiH. Kritéria tvořená bez ohledu na specifické podmínky a současně neznalost skutečné situace jsou jednou z překážek rozvoje společnosti skrze neziskové aktivity.⁷⁹

EU se soustředí na řešení velkých zásadních otázek na celostátní úrovni a neúspěch připisuje hlavně neústupnosti domácích politiků, přičemž k sobě je kritická mnohem méně. Kromě prosazování politických reforem podporuje projekty, které propagují multietnickou společnost, různé workshopy o lidských právech apod., a to především ty ve větším měřítku a ve větších městech. Obyvatelstvo mimo Sarajevo, Mostar, Tuzlu a Banja Luku proto většinou míjí. Konečná užitečnost projektů navíc ve finále není tím nejdůležitějším hlediskem, protože rozhoduje hlavně skutečnost, jestli jsou v souladu se strategií EU a jestli nejsou k EU kritické.⁸⁰ Občanská společnost v BiH, a v regionech především, byla vždy slabá. Ve 20. století to je hlavně důsledek

---

⁷⁸ Bassuener, K., „Still Clueless After All These years?“, *Democracy and Security in Southeastern Europe*, č. 2/3 (2010): 60.

⁷⁹ Sejfija, I., „From the “Civil Sector” to Civil Society? Progress and Prospects“, in *Ten Years after Dayton*, 133.

⁸⁰ Kappler, Richmond, „Peacebuilding and Culture?“, 263-264.

válek a různých diktatur, přičemž poslední válka v 90. letech společnost prakticky do základů rozbila, tudíž je nutné ji znovu dát dohromady.⁸¹ Právě to ale přístup EU pomíjí.

S centralizací subvencování a jeho distribucí především v makroměřítku souvisí i to, že k financím se dostanou především zavedené větší organizace nebo zahraniční neziskové organizace. Rigidní systém hodnocení projektů má také za následek, že jsou podávány žádosti o dotace, jejichž jediným cílem je dotaci získat. Takové projekty sice mohou mít pro společnost téměř nulový význam, ale protože jsou precizně zpracovány podle pravidel EU, často uspějí. Naopak pokud skupina občanů s minimálními nebo žádnými zkušenostmi s žádáním o granty přijde s užitečným nápadem, většinou nic nedostane, protože žádost nemá formální náležitosti.⁸² Tato praxe je běžná v zemích EU a má své opodstatnění (ochrana před zneužíváním dotací), ale v BiH působí kontraproduktivně. Vzhledem ke specifickým by bylo užitečnější tolerovat i projekty, které nejsou formálně zcela v pořádku a individuálně hodnotit jejich přínos a kontrolovat, zda se nejedná pouze o snahu zpronevěřit peníze. V rámci EU by to samozřejmě bylo administrativně neproveditelné, ale v BiH probíhá poválečná obnova, při které by byla větší angažovanost a asistence ze strany EU žádoucí. Když lidé vidí, jak peníze získávají nesmyslné projekty a ty užitečné nikoli, podkopává to důvěru v EU.

Občanský sektor by EU mohla využít právě v přetrvávající situaci, kdy politická scéna obstruuje veškeré dění. Pokud by rozhádanou politickou scénou obešla a začala mít na lokální úrovni úspěchy, mohl by to být silný argument proti špatné práci politiků. Takto je postavení politiků prakticky neotřesitelné, protože lidé volí podle etnického klíče a politikům téměř nehrozí opětovné nezvolení – BiH není stále standardní demokracie, ale spíše oligarchie.⁸³ Místo podpory lokálním iniciativám se však EU snaží zcela suplovat povinnosti lokálních vlád i centrální vlády zajistit občanům adekvátní zdravotní péči, sociální zabezpečení apod. a snímá tak z politiků zodpovědnost za špatný stav veřejných služeb. Přitom by to byla ideální příležitost k nátlaku a přinucení ke spolupráci. Převzetím povinností, které jí nepřísluší, EU *de facto* narušuje vztah mezi obyvateli a politiky, kteří by za jiných okolností čelili hrozbě

---

⁸¹ Tanović, A., „The Question of European Integration“, *Forum Bosnae* 39 (2007): 80.

⁸² Sejfića, „From the “Civil Sector” to Civil Society?“, 134.

⁸³ Bassuener, „Still Clueless After All These years?“, 58.

nezvolení. Takto se cítí bezpečně a ještě na neziskové organizace útočí nacionalistickou rétorikou.⁸⁴

V rozvoji občanské společnosti a usmíření mezi třemi státotvornými národy panuje ze zmíněných důvodů značná disproporcionalita. Zatímco ve čtyřech největších městech došlo ke značnému pokroku díky realizaci zmiňovaných velkých a ambiciózních projektů, v mono-etnických venkovských lokalitách se od války nezměnilo téměř nic. Hlavním důvodem je, že sem nedosáhnou ony velké projekty a také proto, že prioritou EU je vzájemné usmíření etnických skupin, což v oblastech bez menšin postrádá *raison d'être*.⁸⁵

Nicméně absence lokálních projektů usmířování v monoetnických oblastech ztěžuje návrat uprchlíků do jejich předválečných domovů. Podle pravidelné zprávy ministerstva pro lidská práva BiH opustilo v důsledku války své domovy 2,2 milionu lidí, tedy téměř polovina všech obyvatel BiH. Dodnes se jich vrátilo pouze něco přes milion, přičemž v posledních letech se ročně vrátí přibližně jen 6 000-7 000 lidí. Většina z milionu navrátilivších tak učinila do tří let od nastolení míru. Ovšem oficiální počet uprchlíků na území BiH činil v roce 2010 něco kolem 120 000.⁸⁶ Z rozdílu mezi čísly oficiálně registrovaných uprchlíků, těmi co za války opustili své domovy a těmi, kteří se vrátili, je patrné, že přibližně 900 000 lidí už návrat nemá v plánu.

Velká část jmenovaných neúspěchů strategie EUPF padá na vrub toho, že EU nedokázala proniknout na lokální úroveň. Pokud chce změnit společnost, aby tato byla ochotná přijmout změny politické, musí začít odspodu. Místo toho se snaží změnit věci shora a s cíli obrácenými naruby – hlavní je vstup do EU a změna nálad ve společnosti je jen důsledek. EU *a priori* považuje bosenskou společnost za neschopnou jakýchkoli změn zevnitř, a proto se snaží ji zastupovat téměř ve všem, místo aby se snažila využít její potenciál a jen ji popostrčit. Není proto překvapivé, že existují spolky a organizace, které si zakládají na naprosté nezávislosti na penězích z EU, aby se nemusely přizpůsobovat mnohdy absurdním podmínkám. Výsledkem je, že EU ztrácí legitimitu a podporu na lokální úrovni a nemá poté sílu na prosazení významných politických reforem.⁸⁷ Nacionalističtí politici následně tohoto nedostatku legitimacy a

---

⁸⁴ Fagan, A., „Civil Society in Bosnia Ten Years after Dayton“, in *Peace Without Politics?*, 103.

⁸⁵ Ibid, 104.

⁸⁶ „Povratak i ljudska prava 2011“, 3.

<http://www.mhrr.gov.ba/PDF/Povratak%20i%20ljudska%20prava.pdf>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

⁸⁷ Kappler, Richmond, „Peacebuilding and Culture?“, 274-275.

obecné rozladěnosti obyvatel z přístupu EU využívají ve svůj prospěch při snaze udržet status quo.

Situaci by měla ovlivňovat média investigativní žurnalistikou a pravdivým informováním veřejnosti o kauzách a korupčních aférách politiků, informováním o minulosti, jenže je pro ně velmi těžké tuto roli plnit. Jsou totiž pod neustálým tlakem politiků a pod palbou jejich útoků – v lepším případě jen slovních, v horším případě právních a někdy dokonce i fyzických, jejichž trend byl narůstající. V takovéto atmosféře je mnohem méně novinářů ochotno psát o citlivých tématech a raději volí autocenzuru.⁸⁸ Politici nadto mají i aktivní způsob, jak umlčet nepohodlné novináře – vysoké pokuty (odpovědné orgány jsou politikům přátelské), dosazování loajálních lidí do rad veřejnoprávních médií atd.⁸⁹

Přestože se může podle vyznění této kapitoly zdát, že EU dělá špatně všechno, na co sáhne, není tomu tak. Často jen koná nedostatečně a nevyužívá svůj potenciál, který je mnohem větší a mnohdy by nebylo příliš těžké ho využít. Pokud by se EU dokázala odpoutat od dogmat a začala by brát ohledy na specifické podmínky v BiH, výsledky by mohly být nadějnější. Celkově udělaly EU i zbytek mezinárodního společenství velký kus dobré práce, jen to stále nestačilo, protože si mohly vést i mnohem lépe.

---

⁸⁸ Karajkov, R., „Attacks on Balkan Journalists Rise in 2009“, *Balkan Insight*, <http://www.balkaninsight.com.ezproxy.is.cuni.cz/en/article/attacks-on-balkan-journalists-rise-in-2009>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

⁸⁹ Sarajlić-Maglić, „Bosnia and Herzegovina: Will Europe Make Democracy work?“, 174-175.

Závěr

BiH zcela jistě není standardní demokratickou zemí a nedá se předpokládat, že by se jí v brzké době měla stát. Etnické násilí zde sice od války nevypuklo, ale napětí zůstává vysoké. Politická scéna je roztržštěná a téměř na ničem se mezi sebou nemůže dohodnout, včetně zcela banálních věcí. Ani od voleb v roce 2010, které časově vymezují téma, se nic nezměnilo k lepšímu – sestavování vlády trvalo více než rok.

Výstupy z první kapitoly této práci poskytují jasné důkazy, že jednou z příčin tohoto stavu je Ústava BiH. Zemi příliš decentralizuje a nejasně vymezuje pravomoci centrální vlády a vlád obou entit. Je to pochopitelné s ohledem na situaci, v níž vznikla. Tehdy byl hlavním cílem klid zbraní, přičemž struktura ústavy mohla být změněna později, pokud by se ukázala jako ne zcela vhodná. Když ale tato situace nastala, nenašla se potřebná vůle ke změně. Přestože existují obecně přijímané závěry, co se v ústavě musí změnit, politicky jsou neprůchodné. Dokonce ani rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva, podle nějž jsou některé části ústavy v rozporu s evropským právem, není respektováno. Je jasné, že bez přesunu některých pravomocí na centrální vládu se BiH neposune dále a bude stagnovat společensky, politicky i ekonomicky. Přesto se žádnou reformu nepodařilo dotáhnout do konce a ani nyní se nic významného nerýsuje.

Na otázku o příčině špatného stavu země je odpověď, že zodpovědnost za něj by měla být připisována hlavně domácím politikům. Ale protože se mezinárodní společenství a EU v BiH dobrovolně angažují, část viny padá i na ně. EU nedokáže čelit nacionalismu bosenských politiků a její snaha postupně ztrácí prestiž mezi obyvatelstvem. Její angažmá není skutečně stoprocentní, trpí občasnými neshodami mezi členskými státy, nedokáže podpořit pozici OHR a často příliš ustupuje nátlaku. Reformami sice podmiňuje další integraci BiH do EU, která má mezi lidmi velkou podporu, ale spokojí se s reformami na papíře, i když v praxi se nic zásadního nezmění. Co nejdříve vstup BiH do EU je cílem, kterému se podřizuje vše i za cenu, že reformy budou marginální. Přestože dalším cílem EU je ukončení činnosti OHR v co nejbližším možném termínu, cesta k tomu bude pravděpodobně ještě dlouhá a složitá. OHR sice už nemá tak velkou politickou sílu jako kolem roku 2000, kdy diktoval různé zákony a sesazoval politiky z funkcí, ale jeho role je zatím nenahraditelná. Pokud by chtěla EU převzít jeho funkce, musela by se angažovat více než dosud. Faktem je, že ani mise EUFOR, ani OHR nemohou být v nejbližší době ukončeny s vysvětlením, že splnily své

cíle. BiH není konsolidovaná a bez jejich přítomnosti by pravděpodobně upadla v ještě větší chaos.

Závěry druhé části jsou takové, že změna ústavy a politického uspořádání je nezbytná, ale musí jí předcházet rozvoj občanské společnosti, vyrovnání se s minulostí a vypořádání se s nešvary, jakými jsou vysoká kriminalita, vysoká nezaměstnanost, špatná ekonomická situace, nezájem o politické dění a ostré etnické rozdělení země. I podle Lijphata může konsociační demokracie fungovat pouze v multietnických společnostech, které nejsou navzájem nepřátelské a mezi jejichž elitami panuje jistá míra konsenzu. Platí, že v ideálním případě by mohl být stát efektivní i pod stávající Ústavou BiH, ale za současné situace nemůže fungovat, byť bude revidována ústava sebelepší.

Bosenská společnost, především Srbové a Chorvati, necítí ke státu, ve kterém žijí, žádný vztah. Jen málo z nich se cítí být Bosňany, proto také nemají zájem předávat část rozhodování o nich samých do rukou někomu, komu nedůvěřují. Většina lidí se také ve volbách rozhoduje podle etnicity strany a kandidáta místo jeho kvalit. Proto na místech ve státní správě sedí většinou stále ti samí lidé. V jejich zájmu žádné reformy nejsou, protože jakákoli změna statusu quo ve prospěch centrální vlády znamená ohrožení jejich moci.

Chybou EU rovněž je, že na jedné straně přistupuje k bosenské společnosti jako neschopné čehokoli pozitivního, na druhé straně na ni aplikuje přístup, který je běžný v západní liberální společnosti. Prvně zmíněný povýšenecký přístup lidi uráží, zatímco druhý způsobuje, že pomoc nedorazí tam, kde jí je nejvíc potřeba. V případě BiH by bylo potřeba rozvíjet demokracii odspoda, tedy z lokální úrovně, jenže EU naopak podporuje velké projekty hlavně ve velkých městech. Projekty, které nejsou v souladu s rozvojovou strategií EU, stojí mimo její zájem. Přitom aktuální strategii EU tato práce popisuje jako málo účinnou a přínosnou jen v málo oblastech.

Nejúspěšnější byla BiH, EU a mezinárodní společenství překvapivě ve vyrovnávání se s minulostí prostřednictvím ICTY. Již téměř všichni obvinění váleční zločinci byli dopadeni. Buď již byli odsouzeni (často k vysokým trestům), nebo proces s nimi probíhá. Část procesů probíhá i v BiH v jurisdikci Oddělení pro válečné zločiny vytvořeného v rámci bosenského soudní soustavy. Zatčeni byli v posledních letech i dva hlavní strůjci etnických čistek v BiH: bývalý prezident RS Radovan Karadžić a generál Ratko Mladić. Přestože ICTY má za sebou řadu kontroverzních rozhodnutí, celkově odvádí dobrou práci, stejně jako BiH. Zde je vidět i potenciál EU. V otázkách

spolupráce s ICTY totiž zásadně neustupuje ze svých pozic, přesto všechny státy nakonec na požadavek bezvýhradné spolupráce přistoupí a EU dosáhne svého. Podobný přístup by si zaslouhovaly i další oblasti spolupráce.

Strategie EU tedy není ideální, domácí politická scéna rozhádaná a členství BiH v EU je bylo v roce 2010 stále v nedohlednu. EU tedy své cíle, jimiž jsou stabilizace státu, udržitelný mír, demokracie, usmíření mezi etniky a členství v EU, zatím nesplnila. Ve své snaze totiž nepoužívá tu nejvhodnější strategii a nesnaží se o komplexní změny, ale pouze o splnění podmínek ke vstupu do EU a uzavření OHR. V míře angažovanosti jsou také ještě značné limity – potenciál EU je rozhodně větší, než ten, kterého jsme svědky. Všechna tato kritika ale neznámá, že EU odvádí v BiH špatnou práci. Tamní politické prostředí je opravdu složité a uspět bude mimořádně obtížné. Přes všechny chyby byl v BiH odveden kus dobré práce, ale ještě větší kus stále čeká na vykonání. Ale kdyby nic, alespoň tam není válka. Nicméně při větší snaze se mohlo podařit mnohem víc.

Summary

In December 1995, the DPA ended the war in BiH. This was followed by the deployment of international armed forces – at first IFOR, then SFOR and finally the EU-led EUFOR Althea. The success of the implementation process of DPA was limited in 2004, when the EU took over the majority of peacebuilding and stabuilding activities. The effort embodied the EU's ambition in the field of its common foreign policy and desires to increase its international reputation.

The EUFOR mission has had more civil features than the two preceding. The EU set couple of very ambitious goals, e.g. the EU membership of BiH in foreseeable future. However, it did not have a clear idea of how to achieve those goals, or these ways seemed to be inappropriate.

It is crucial for the future of BiH to develop democracy. The country is paralysed by neverending political quarrels about everything. The DPA divides BiH into two entities. It introduced a very complicated decision-making process with unclear division of power between a central government and local governments. The international community aims to enforce some amendments of the country's Constitution. Without these amendments, BiH shall never be a functional state shall never join the EU. Although both the EU and the OHR have tried to persuade politicians about the necessity of some constitutional changes, they have not succeeded yet.

However, no amendments of the Constitution can improve the situation solely without changing the mood of the Bosnian society, therefore the EU should aim on improvement of civil society, inter-ethnic tolerance and increase people's participation in public matters at first. The EU has been trying to reach this by supporting NGOs. Nevertheless, it has been strongly criticized that it failed in distributing subsidies and achieved very little.

Besides the Constitution of BiH, the EU seeks for another reforms, which are prerequisites for BiH's membership as well as constitutional reforms. However, it gives up its efforts very easily and very soon, thereby tolerates lack of responsibility of BiH's politicians. BiH has not yet reached a status of fully democratic country because of various reasons and the EU's strategy seemed to be unsuccessful. However, some positive things were experienced in the past, hence the potential of a certain improvement is real on both sides – the EU and BiH.

Použitá literatura

Prameny a primární zdroje

„Anketa o radnoj snazi 2010“, http://www.bhas.ba/tematskibilteni/lfs_2010_001_01-bh.pdf. Poslední přístup 12. 5. 2012.

„Corruption Perception Index 2011“, <http://cpi.transparency.org/cpi2011/results/>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

„Dayton Peace Agreement“, <http://www.ohr.int/>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

„Demografija 2010“, http://www.bhas.ba/tematskibilteni/DEM_2010_001_01-bh.pdf. Poslední přístup 12. 5. 2012.

“Kim, J., „Balkan Cooperation on War Crimes Issues“, *CRS Report for Congress* (December 18 2006): 5, <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/crs/rs22097.pdf>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

„Opinion on the Constitutional Situation in Bosnia and Herzegovina and the Powers of the High Representative“, [http://www.venice.coe.int/docs/2005/CDL-AD\(2005\)004-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2005/CDL-AD(2005)004-e.pdf). Poslední přístup 12. 5. 2012.

„Opinion on the Draft Amendments to the Constitution of Bosnia and Herzegovina“, [http://www.venice.coe.int/docs/2006/CDL-AD\(2006\)019-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2006/CDL-AD(2006)019-e.pdf). Poslední přístup 12. 5. 2012.

„Report of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991“, 2005, http://www.icty.org/x/file/About/Reports%20and%20Publications/AnnualReports/annual_report_2005_en.pdf. Poslední přístup 12. 5. 2012.

„Report of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991“, 2009, http://www.icty.org/x/file/About/Reports%20and%20Publications/AnnualReports/annual_reprep_2009_en.pdf. Poslední přístup 12. 5. 2012.

„Report of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991“, 2010, http://www.icty.org/x/file/About/Reports%20and%20Publications/AnnualReports/annual_report_2010_en.pdf. Poslední přístup 12. 5. 2012.

„The World Factbook“, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

„Ustav Bosne i Hercegovine“,
http://www.ccbh.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf.
Poslední přístup 12. 5. 2012.

Zakon o Vijeću ministara Bosne i Hercegovine“,
http://www.vijeceministara.gov.ba/pdf_doc/?id=12235. Poslední přístup 12. 5. 2012.

Knihy

Chandler, D., ed., *Peace without politics? Ten Years of International State-Building in Bosnia* (London and New York: Routledge, 2006).

Farkas, R. P., *Europe's Troubled Region* (Boston: Northeastern University Press, 2007).

Fisher, M., ed., *Peacebuilding and Civil Society in Bosnia-Herzegovina: Ten Years after Dayton* (Berlin: LIT, 2007).

Holbrooke, R., *To End a War* (New York: The Modern Library, 1999).

Lijphart, A., *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration* (New Haven and London: Yale University Press, 1977).

Periodika

Bassuener, K., „Still Clueless After All These years?“, *Democracy and Security in Southeastern Europe*, č. 2/3 (2010).

Čaušević, F., „Economic Liberalization, Fragmentation and Opening up the Economy in Bosnia and Herzegovina“, *Forum Bosnae*, č. 39 (2007).

Djahić, V., Segert D., „Lessons from “Post-Yugoslav“ Democratization: Functional Problems of stateness and the limits of democracy“, *East European Politics and Societies* (May 3 2011).

Editorial Board Helsinki Charter, „Belgrade and Banjaluka: Together for Partition of Bosnia“, *Helsinki Bulletin*, č. 49 (December 2009).

Gavrić, S., Banović, D., „Constitutional reforms in Bosnia and Herzegovina procedures, challenges, recommendations“, *Südosteuropa Mitteilungen*, č. 1 (2010).

Hayden, R. M., „"Democracy" without a Demos? The Bosnian Constitutional Experiment and the Intentional Construction of Nonfunctioning States“, *East European Politics and Societies* 19, č. 2 (April 2005).

Kappler, S., Richmond, O., „Peacebuilding and culture in Bosnia and Herzegovina: Resistance or emancipation?“, *Security Dialogue* 42, č. 3 (2011).

Kovač, N., „Political reflections – Bosnia and Herzegovina in the Light of European Integration“, *Forum Bosnae*, č. 38 (2006).

Meernik, J., „Justice and Peace? How the International Criminal Tribunal Affects Societal Peace in Bosnia“, *Journal of Peace Research* 42, č. 3 (May 2005).

Sarajlić-Maglić, D., „Bosnia and Herzegovina: Will Europe Make Democracy work?“, *Southeast Europe. Journal of Politics and Society* 57, č. 2/3 (2009).

Søberg, M., „The Quest for Institutional Reform in Bosnia and Herzegovina“, *East European Politics and Societies* 22, č. 4 (November 2008).

Tanović, A., „The Question of European Integration“, *Forum Bosnae* 39 (2007).

Závěšický, J., „Ambice a schopnosti Evropské unie. Analýza vojenských operací na podporu míru“, *Mezinárodní vztahy*, č. 2 (2007).

Internetové články

Ahmetasevic, N., „Balkan Extradition Treaties ' Better Late Than Never“, *Balkan Insight*, <http://www.balkaninsight.com.ezproxy.is.cuni.cz/en/article/balkan-extradition-treaties-better-late-than-never>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

Alic, A., Erjavec, D., „Bosnia State Court Triumphs over Troubles in 2009“, *Balkan Insight*, <http://www.balkaninsight.com.ezproxy.is.cuni.cz/en/article/bosnia-state-court-triumphs-over-troubles-in-2009>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

„Bosnian Serb Leader 'Supported Ahtisaari Plan“, *Balkan Insight*, <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnian-serb-leader-supported-ahtrisaari-plan>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

„EU Abolishes Visas for Albania and Bosnia“, *Balkan Insight*, <http://www.balkaninsight.com/en/article/eu-abolishes-visas-for-albania-bosnia>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

„Free Trade and Old Grudges in the Balkans: The Egg War“, *The Economist*, <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2011/11/free-trade-and-old-grudges-balkans>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

Hadzovic, E., „Bosnians Face Being Deprived of Citizenship“, *Balkan Insight*, <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnians-abroad-may-remain-without-citizenships>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

Husejnovic, M., „Hague Tribunal's Prestige Fades as Closure Looms“, *Balkan Insight*, (September 17 2009).

<http://www.balkaninsight.com.ezproxy.is.cuni.cz/en/article/hague-tribunal-s-prestige-fades-as-closure-looms>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

Karajkov, R., „Attacks on Balkan Journalists Rise in 2009“, *Balkan Insight*,

<http://www.balkaninsight.com.ezproxy.is.cuni.cz/en/article/attacks-on-balkan-journalists-rise-in-2009>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

Latal, S., „Bosnian Serb Leader Criticises State Judiciary“, *Balkan Insight*,

<http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnian-serb-leader-criticises-state-judiciary>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

Latal, S., „Concerns Grow as Bosnians Reject Reform Package“, *Balkan Insight*,

<http://www.balkaninsight.com.ezproxy.is.cuni.cz/en/article/concerns-grow-as-bosnians-reject-reform-package>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

Latal, S., „Western Defeat Brings New Low in Bosnia“, *Balkan Insight*,

<http://www.balkaninsight.com/en/article/western-defeat-brings-new-low-in-bosnia>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

Lyon, J., „EU's Bosnia Police Mission Is 'Laughing Stock'“,

<http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/balkans/bosnia-herzegovina/op-eds/eus-bosnia-police-mission-is-laughing-stock.aspx>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

„Mesic: 'I Would Use Army against Bosnian Serb Secession'“, *Balkan Insight*,

<http://www.balkaninsight.com/en/article/mesic-i-would-use-army-against-bosnian-serb-secession>.

Pajić, Z., „Bosnia and Herzegovina: Statehood at a Crossroads“, *Transitions Online* (14. února 2006),

<http://www.ceeol.com.ezproxy.is.cuni.cz/asp/getdocument.aspx?logid=5&id=84f5ce76-e94e-446a-af93-546de1c205bc>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

Prelec, M., „Bosnia: Facing Our Fears“, *Transitions Online* (December 8 2009),

<http://www.ceeol.com.ezproxy.is.cuni.cz/asp/getdocument.aspx?logid=5&id=d621f3bf-31a3-4ad9-88a8-60367dc1a60c>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

Skrbić, M., „Bosnia: Constitutional questions“, *Transitions Online* (7. prosince 2005),

<http://www.ceeol.com.ezproxy.is.cuni.cz/asp/getdocument.aspx?logid=5&id=0de9fff6-d26d-4843-b489-cf4add3195be>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

Skrbic, M., Vogel, T. K., „Bosnia: Constitutional reform falters“, *Transitions online* (3. května 2006),

<http://www.ceeol.com.ezproxy.is.cuni.cz/asp/getdocument.aspx?logid=5&id=deb6bb30-00b9-4bce-ad9e-a2d93db6a589>. Poslední přístup 12. 5. 2012.

Tolbert, D., „EU Must Protect Bosnia’s War Crimes Court“, *Balkan Insight*,
<http://www.balkaninsight.com.ezproxy.is.cuni.cz/en/article/eu-must-protect-bosnia-s-war-crimes-court>. Poslední přístup 12. 5. 2012.